

RÜ'YETULLAH MESELESİ VE DİVAN ŞAİRLERİNİN MESELEYE LEN TERÂNÎ BAĞLAMINDA YAKLAŞIMLARI

Seydi KİRAZ | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4941-3909> | seydikiraz.27@gmail.com

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Çorum-Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Theology, Department of Turkish Islamic Literature, Çorum-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Atıf Bilgisi/Citation: Kiraz, Seydi. "Rü'yetullah Meselesi ve Divan Şairlerinin Meseleye Len Terânî Bağlamında Yaklaşımları". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 280-315, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1553604> / Kiraz, Seydi. "The Issue of Rü'yetullah and the Approaches of the Poets to the Issue in the Context of Len Terânî". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 280-315, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1553604>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 20.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 05.11.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Bir ulü'l-azm peygamber olan Hz. Musa hakkında bilgi veren temel kaynaklardan biri de *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. Hz. Musa'nın hayat öyküsü, *Kur'ân*'da zikredilen âyetler ve diğer kaynaklardaki bilgiler bir araya getirilerek oluşturulmuş ve günümüze kadar anlatılagelmiştir. İbretlerle dolu bu hayat, *Kıssa-i Musa* olarak adlandırılmış ve edebî metinlerde bahis konusu edilmiştir. Hz. Musa'nın hayatının farklı cephelerinin ele alındığı bu metinlerde en çok dikkat çeken hadiselerden birinin *talep-i rüyet/rü'yatullah* meselesi olduğu ifade edilmiştir. Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah'ı müşahede etme arzusu ve mukabilinde aldığı *len terânî* (*Sen beni asla göremezsin!*) cevabı şeklinde özetlenebilecek bu meseleye, divanlarda *len terânî* iktibasıyla işaret edilmiştir. Divanların (XIII-XX. yüzyıl) esas alındığı bu çalışmada *len terânî* telmihinin kullanımında düşünülen inceliklerin tespit ve tahlili ile şairlerin meseleye bakışları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu hususların tespitinden önce *len terânî* ile ilişkili olduğu düşünülen *rü'yatullah* kavramı ve bu kavramın etrafında cereyan eden bazı dinî tartışmalar üzerinde kısaca durulacaktır. Ardından çalışmanın asıl konusunu oluşturan *len terânî* ifadesinin divanlardaki yansımaları değerlendirilecek, verilerden yola çıkılarak iktibasın en çok ve en az kullanıldığı veya hiç kullanılmadığı divanlar tasnif edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan şairleri, rü'yatullah, len terânî, Hz. Musa ve Tûr Dağı.

THE ISSUE OF RÜ'YETULLAH AND THE APPROACHES OF THE POETS TO THE ISSUE IN THE CONTEXT OF LEN TERÂNÎ

ABSTRACT

The *Qur'an* is one of the main sources of information about the Prophet Moses, who was a prophet of great importance. The life story of Prophet Moses was created and narrated by bringing together the verses mentioned in the *Qur'an* verse by verse and the information in other sources. This life full of exemplary lessons has been called *Kıssa-i Musa* and commemorated in literary texts. In these texts, in which different aspects of the life of Prophet Moses are discussed, it is stated that one of the most striking events is the issue of *talep-i ruyat / ru'yatullah*. This issue, which can be summarized as the Prophet Moses' request to see God Almighty on Tûr Mountain and his response *len terânî* (*You can never see me!*), is referred to in the divans with the quotation of *len terânî*. This study, which is based on "Divans" (13th-20th centuries), will try to identify and analyze the subtleties considered in the use of the *len terânî* allusion and the poets' views on the issue. Before determining these issues, the concept of *ru'yatullah*, which is thought to be related to *len terânî*, and some of the religious debates around this concept will be briefly discussed. Then, the reflections of the expression *len terânî*, which constitutes the main subject of the study, in the divans will be investigated, and the divans in which the quotation is used the most and the least and the divans in which it is not used at all will be classified.

Keywords: Divan poets, rü'yatullah, len terânî, Hz. Moses and Mount Tûr.

Giriş

Rü'yetullah, Allah'ı görmek anlamına gelen bir terkiptir. Bu tamlamanın işaret ettiği mana üzerinden Allah'ın insanlar tarafından görülebilirliği ya da görülemezliği hususunda mühim bir tartışma süregelmiştir. İtikadî bir konu olan *rü'yetullah* meselesi ilk kez II/VIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır (Yeşilyurt, 2008, ss. 311-312). Tartışmanın bir kanadını temsil eden Ehl-i Sünnet, Allah'ın ahirette görüleceğini ileri sürmüştür; diğer cepheyi oluşturan Cehmiyye, Hâriciyye, Neccâriyye, Şîa, Mürcie'nin büyük bir kısmı ile Mutezile ise dünyada ve ahirette görülemeyeceğini savunmuşlardır. Bu konunun kelam tarihindeki önemi ve felsefi tesirleri dikkate alındığında, tartışmanın büyük oranda Ehl-i Sünnet kelmacıları ile Mutezile mensuplarının arasında geçtiği söylenebilir (Memiş, 2020, s. 49).

Mutezile, *rü'yetullah* meselesini yorumlarken akli prensipleri öne çıkarmış, nakli delilleri de buna göre tevil etmiştir. Mutezile, yaratıcı yaratılanlara benzeten teşbihçi anlayışı reddetmiş, Allah'ın görülmesinin aklen imkânsız olduğunu ileri sürmüştür ve bu görüşü de Allah'ı teşbih ve tecsimden tenzih etmek düşüncesiyle izah etmiştir. Allah'ın görülebileceğini varsaymak O'nu bir mekân ve yönle sınırlandırmak anlamına geleceğinden Mutezile, Allah'ı dünyada ve ahirette görmeyi imkânsız olduğunu savunmuştur. Mutezile, *rü'yetullah* hakkında Ehl-i Sünnet tarafından ileri sürülen âyet atflarının ya asıl itibarıyla Allah'ın görülmesinden bahsetmediğini iddia etmiş ya da sağlam bir delil olarak kabul etmediklerinden dolayı reddetmiştir (Memiş, 2020, s. 99; Pakiç, 2014, s. 56).

Ehl-i Sünnet kelmacıları ise sahabe döneminden itibaren kabul gören umumî kanaate dikkat çekerek konuyla ilgili nakli delillerin yeterli olduğunu savunmuşlardır. Tezlerini, *rü'yetullahı* aklen mümkün (Memiş, 2020, s. 99) ve caiz görmekle birlikte Allah'ın dünyada görülmesinin mümkün olmadığı fikrine dayandırmışlardır. Sünnî âlimler, bir şeyin görülebilir olmasını onun var olma şartına bağlayarak varlığında şüphe bulunmayan Allah'ın ahirette görülmesinin aklen mümkün olduğunu ve Allah'ın mümin kullar tarafından görüleceğini ileri sürmüşlerdir. Yani aslında Hz. Musa, *Rabbim! Bana görün; sana bakayım!*¹ derken imkânsız olanı değil, mümkün ve câiz olanı talep etmiştir. Araştırmacılar, bu talebe verilen *Sen beni asla göremezsin!* (A'raf, 7/143) cevabını imkânsız olan bir isteği reddetmek anlamında yorumlamamış, Allah'ın dünyada görülemeyeceğini haber vermek şeklinde yorumlamıştır (Karaman vd. 2023, ss. 586-588).

Müfessirler arasında da tartışma konusu olan *rü'yetullah* meselesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Müfessirler, konuyla ilgisi kurulan âyetlerde² geçen dört lafzın (*idrâk*, *ziyâde*, *hicâb* ve *likâ*) dolaylı olarak *rü'yetullahı* işaret ettiğini düşünenler ve bunu kabul etmeyenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu grupların dört kavram etrafında yaptıkları tartışmalar şöyle özetlenebilir:

1. *İdrâk*, görünen varlığı bütün yönleriyle kuşatıp kavramak anlamına geldiğinden bu kavram, *rü'yetullahı* savunanlara göre Allah için söz konusu olamaz. Allah için yön ve sınır tayin edilemeyeceğinden Allah'ı *idrâk* etmek imkânsızdır fakat O'nu görmek imkânsız değildir. *Rü'yetullahı* reddedenlere göre ise gözler, cisim gibi somut şeyleri görebildiklerinden O'nun zatını göremez ve O'nu *idrâk* edemez. Çünkü Allah, zatı itibarıyla görülemez.

2. *Ziyâde* kelimesi, *rü'yetullahı* kabul eden âlimler tarafından Allah'ın cemaline bakmak, *rü'yetullahı* karşı çıkanlar tarafından ise Allah'ın her bir iyilik için bazen on katı bazen daha fazla sevap vermesi anlamında yorumlanmıştır.

3. Âyette geçen *hicâb* kelimesi, *rü'yetullahı* savunanlar tarafından Allah'ın cemalini görmekten mahrum olma, bu görüşü reddedenlerce Allah'ın sevabından mahrum olma şeklinde izah edilmiştir.

¹ *Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım!" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin." buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana töbe ettim; ben inananların ilkiyim." dedi., A'raf, 7/143. Çalışmadaki âyet mealleri (Hayrettin Karaman vd. Hak Yolu Kuran Meâli, TDV Yayınları: Ankara, 2020) adlı kaynaktan alınmıştır.*

² *Gözler O'nu idrâk edemez ama O, gözleri idrâk eder...*, En'am, 6/103; *İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası (ziyâdesi) vardır...*, Yûnus, 10/26; *Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum (hicâp) bırakılacaklardır., Mutaffifin, 83/15; İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma (likâ) konusunda şüphe içindedirler...*, Fussilet, 41/54.

4. *Rü'yetullahı* kabul edenler, karşılaşmak, kavuşmak gibi anlamlara gelen *likâ* lafzını Allah'ın cemalini görmek anlamında yorumlamış; reddedenler ise Allah'ın rahmetinden ve ikramından mahrum bırakılmak anlamında tevîl etmişlerdir. *Rü'yetullah* ile ilgili yukarıda bahsi geçen kelimeler ve burada üzerinde durulmayan diğer lafızların yer aldığı âyetlerin hiçbirinde cennette Allah'ın cemalini görmenin mümkün olduğu, âyetlerin buna açık ve kesin bir şekilde işaret ettiği söylenemez. Bu müphemiyetten dolayı aynı âyetten her iki taraf da kendi iddialarını destekleyen deliller çıkarmışlardır. Taraflardan *rü'yetullahı* savunanlar iddialarını sahih sünnet ile destekleme yolunu takip ederken buna karşı çıkan Mutezile, bu dayanağı reddetmiştir (Akdemir, 2002, ss. 13-16).

Rü'yetullah tartışmalarına kayıtsız kalmayan muhaddisler, bu meseleyi müstakil kitaplarda ve kitap bölümlerinde ele almışlardır. Konu ana hatlarıyla hadis kaynaklarında; dünyada, ahirette, Miraç Gecesi'nde ve rüyada *rü'yetullah* olmak üzere dört başlık hâlinde kritik edilmiştir:

1. Ahirette *rü'yetullahın* gerçekleşeceği hususunda genel bir kanaatten söz edilmiş ve bu kanaat, *Kur'ân* ve hadislere dayandırılmıştır.

2. Bazı âlimler, dünyada *rü'yetullahın* tahakkukunu aklen mümkün görmüş fakat bunun gerçekleşmediğini ifade etmişlerdir. Diğerleri ise bunun aklen mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.

3. Hz. Muhammed'in Miraç'ta *rü'yetullahı* nail olduğu hükmü, rivayetin sahihlik şartına bağlanarak umumiyetle kabul edilmiştir. Görme olayının mahiyeti hakkında ise kesin bir bilgiye yer verilmemiştir.

4. Rüyada *rü'yetullahı* mazhariyet, peygamberler hakkında kabul edilen bir kanaattir. Bütün bunlarla beraber görme olayının keyfiyeti meçhuldür. Çünkü Allah tasvir ve tasavvur edilemez (Şeker - Turğay, 2021, ss. 257-258).

Kelâmî bir mesele olmakla beraber *rü'yetullah* konusu, mutasavvıflar arasında da tartışılan önemli sorunlardan biridir. Rüyet kelimesi tasavvufta Allah'ı dünyada ve ahirette gözle müşahede etmek anlamında olup *likâ*, *müşâhede*, *muâyene*, *basîret*, *temâşâ* ve *dîdâr* kelimeleri de aynı manada kullanılmıştır. Tasavvufta *rüyetten* (Allah'ı dünyada ya da ahirette görmekten) maksat, O'nu biyolojik gözle görmek değil, *aynu'l-kalb*, *dîde-i can*, *ayn-ı cem*, *aynu'r-rü'ye*, *ayne'l-yakîn* de denilen gönül gözüyle görmek; zât, fiil, isim ve sıfatlarının tecellilerini müşahede etmektir. Mutasavvıflar, Allah'ın dünyada biyolojik gözle görülemeyeceğini fakat ahirette görüleceğini savunurken umumiyetle kelâm âlimleri gibi düşünmüşlerdir (Uludağ, 2008, ss. 310-311). Sufiler, Allah'ın görülmesi hususunda farklı fikirler ileri sürmüş olsalar da rüyetin hak olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardır. Sufilerin büyük bir kısmı, ilâhî hakikati idrâk etmenin bu dünyada mümkün olmadığı görüşündedir. Bu görüş, Ehl-i Sünnet'in meseleye bakışıyla örtüşen bir görüştür (Aktulga Gürbüz, 2020, s. 90).

Özetlemek gerekirse *rü'yetullah* konusu, tefsir, hadis, tasavvuf ve burada zikredilmeyen bazı İslâmî bilimlerde tartışılacak olan kelâmî bir meseledir. Bu meselenin bir tarafında Ehl-i Sünnet yer almaktadır. Ehl-i Sünnet, dünyada *rü'yetullahı* aklen caiz/mümkün görmekle birlikte bu imkânın vâki olmadığı görüşünü savunmuştur. Dünyada *rü'yetullahı* bu şekilde yorumlayan Ehl-i Sünnet, âyet ve hadisleri referans alarak ahirette *rü'yetullahın* gerçekleşeceğine hükmetmiştir. Meselenin diğer tarafını oluşturan Mutezile ise akli delili esas alıp nakli delili muteber görmemiş ve Allah'ı tenzih etme maksadıyla *rü'yetullahın* hem dünyada hem de ahirette vuku bulmayacağı tezini ileri sürmüştür.

1. Divanlarda Len Terânî İktibası

Edebî literatürde şu ana kadar *len terânî* âyeti hakkında yapılmış müstakil bir makale ya da kitap bölümüne ulaşılamamıştır. Bununla birlikte müstakil olmasa da divan ve mesnevi incelemelerinde ele alınan birçok konunun yanında bu iktibastan da kısaca bahsedilmiştir. Bu konu hakkında tespit edilebildiği kadarıyla ilk müstakil ansiklopedi maddesi, İskender Pala tarafından hazırlanan *Len Terânî* maddesidir (Pala, 2003, s. 138). Bu konunun da ele alındığı başka bir çalışma da Reyhan Keleş tarafından hazırlanan *Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları* adlı doktora tezidir. Âyet ve hadis iktibaslarının ele alındığı bu çalışma yirmi iki divanla sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada *len terânî* hitabının dokuz divanda geçtiği tespit edilmiştir (Keleş, 2016, ss. 88-90).

Bu çalışmada bahsi geçen araştırmalardan farklı olarak *len terânî* iktibasının *rü'yetullah* meselesi bağlamında kelâmî tartışmalarla münasebeti üzerinde durulacak, konuyla ilgili beyitlerin diliçi çevirileri verilecek, beyitlerin tahlili

yapılacak ve konu daha geniş bir örneklem üzerinden ele alınacaktır. İktibasın tespiti yapılırken XIII-XX. yüzyıllar arasında yazılan divanlar ve *Nağme-i Len Terânî* başlıklı on sekiz bendlik bir manzume esas alınacaktır.

1.1. XIII. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

Kim göre anı 'ıyân kim diye nakş u nişân
Sözi *len terânî*dür Mûsâ'ya Tûr içinde (Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 305/4)

[Tûr Dağı'nda Hz. Musa'ya *len terânî* denilmişken *Kim O'nu apaçık gördüm, der; kim O'nun sureti ve işaret budur, der.*] Beyitte dünyada *rü'yetullahın* gerçekleşmediği görüşü ileri sürülmüştür. Buna delil olarak da âyette geçen *len terânî* ifadesi ve bu âyette bahis konusu edilen Hz. Musa gösterilmiştir. Hz. Musa gibi bir ulü'l-azm peygamberin taleb-i rüyeti geri çevrilmişken ve *Kur'ân'* da ona *Sen beni asla göremezsin!* denilmişken, kimsenin Allah'tan bir iz ve işaret gördüğünü söylemesi beklenemez. Hiç kimse, bundan daha ileri bir safha olan O'nu apaçık müşahede ettiği iddiasında bulunamaz. Beyitteki *len terânî* iktibası ise Cenab-ı Hak ile Hz. Musa arasında geçen diyaloga telmihen zikredilmiştir.

1.2. XIV. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

Tecellisine Tûr Tağı döyimez
Çü uşşâka hitâbı *len terânî*dür (Ergin, *Kadı Burhaneddin Dîvânı*, 35/3)

[O'nun tecellisine Tûr Dağı dayanamaz. O'nun âşıklara hitabı *len terânî*dir.]

Beyitte Hz. Musa âşıkların pîri olarak tavsif edilirken rüyet talebinin reddedilmesi de mantıksal bir zemine dayandırılmıştır. İlahî tecelliye azametli Tûr Dağı'nın dayanamaması delil gösterilerek tüm Hak âşıklar gibi Hz. Musa'nın da Allah'ı müşahedeye takat getiremeyeceği ispatlanmaya çalışılmıştır. Beyitteki iktibasa Allah ile Hz. Musa arasındaki konuşmayı hatırlatmak maksadıyla yer verilmiştir.

Tûr-ı Mûsâ'da bir varak buldum
Yazılı hatt-ı *len terâ* gördüm (Ayan, *Nesimî Dîvânı*, 6/2)

[Musa'nın Tûr Dağı'nda bir sayfa buldum, bu sayfada *len terânî* yazısını gördüm.]

Beyitte Tûr Dağı'nda bir sayfanın görüldüğünden, bu sayfada *len terânî* âyetinin yazılı olduğundan söz edilmiştir. Hz. Musa'nın taleb-i rüyetinin imkânsızlığı sezdirilmiş ve bu talebin gerçekleştiği mekânın Tûr Dağı olduğu ifade edilmiştir. Beyitteki iktibasla *rü'yetullahın* gerçekleşmediğine işaret edilmekle birlikte iktibas, bir telmih unsuru olarak da kullanılmıştır.

Geldi Mûsâ'ya *len terânî* cevâb
*Erinî*³ vakti Tûr Dağı'ndan (Ayan, *Nesimî Dîvânı*, 333/7)

[Musa, Tûr Dağı'nda *Bana görün!* dediği zaman ona *Sen beni asla göremezsin!* cevabı verildi.]

Len terânî iktibası müşahedeye talip olan Hz. Musa'ya bunun imkânsızlığını ifade eden olumsuz bir cevap olarak zikredilmiştir.

*Rabbi erinî*⁴ cevâbı *len terânî* çün gelir
Sende gör dîdârı senden özge dîdâr isteme (Ayan, *Nesimî Dîvânı*, 370/5)

[*Rabbi erinî* talebinin cevabı *len terânî*dir. Tecelliye kendinde bul, başka dîdâr arama.]

Cenab-ı Hakk'ın tecellisinin bizzat görülmesinin imkânsızlığına dikkat çekilerek tecelligâhın ve Allah'ın tezahür ettiği yegâne varlığın insan olduğuna işaret edilmiştir. Bu telakki, diğer varlıklarla mukayese edildiğinde insanın mahiyeti itibarıyla ilahî isimlerin, sıfatların ve şuunatın görülmesini sağlayan en parlak bir ayna olmasıyla izah edilebilir.

³ ... *Bana görün...*, A'raf, 7/143.

⁴ "... *Rabbim! Bana görün...*, A'raf, 7/143.

Len terânî hitabı, ilahî tecellileri görmek isteyenlere dağ gibi cesim bir kütleyle değil insana, afâka değil enfüse, zâhire değil bâtına bakması gerektiğini hatırlatmak için bir telmih unsuru olarak kullanılmıştır.

Hüsnün tecellisinden Mûsâ gider özünden
Kimden gelir gör âhir müştaka *len terânî* (Ayan, *Nesimî Dîvânı*, 443/6)

[Güzelliğin tecellisinden Hz. Musa kendinden geçer. Büyük bir arzuyla görmeyi talep eden kişiye verilen *len terânî* cevabı kimden gelir?]

Beyitte Tûr Dağı'ndaki tecellinin celalî değil, cemalî olduğuna dikkat çekilmiştir. Cemalin şiddetli zuhuruyla Hz. Musa'nın kendinden geçmesinin arka planında, celalî tecellinin ihata edilemez ve güç yetirilemez olduğu sezdirilmiştir. Hz. Musa'nın tecelli anında baygınlık geçirmesinin zikredilmesi vesilesiyle *len terânî*'nin vafına ve hitabın makamına işaret edilmiştir. İşaret edilen bu vasıf celalî değil cemalîdir, makam beşerî değil, ilahîdir. Beyitte Hz. Musa'nın lahuî âlemden gelen *len terânî* nidasına takat getirememesi vurgulanmıştır.

Niçe kim göreyim direm yüzünü
Cevâbı bu olur kim *len terânî* (Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, 674/2)

[Ona, *Yüzünü nasıl göreyim?* derim, o da bana cevap olarak *Len terânî!* der.]

Klasik şiirde âşığın en büyük hayali sevgiliyi görmektir. Âşık, çektiği türlü cefalara rağmen buna muvaffak olamaz. Beyitte bu ilişki merkeze yerleştirilmiştir. Âşık, sevgiliye yüzünü nasıl göreceğini sorduğunda sevgilinin her zaman vereceği cevap *len terânî*'dir. Beyitte *len terânî* âşığın görme talebini reddetme maksadıyla kullanılmıştır.

İşidürken cevâb-ı *len terânî*
Oluram girü ol dîdâra müştâk (Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, 339/3)

[Sevgiliden *len terânî* cevabını işitsem yine de onu büyük bir iştihakla görmek isterim.]

Görme talebi reddedildiğinde alınan cevap âşığı umutsuzluğa sevk etmez, maksadından alıkoymaz, âşığın görme arzusunu azaltmadığı gibi aksine âşığa daha derin bir iştihak kazandırır. *Rü'yetullah* arzusu için Hz. Musa'ya verilen cevapla, âşığın sevgiliyi görme talebine verilen cevap aynıdır. Beyitteki *len terânî* ifadesi, sevgilinin âşığa verdiği olumsuz cevabı karşılamaktadır.

Zi-nâzük söz ki ağzunun nişânı
Soranun *len terânî*dür cevâbı (Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, 702/3)

[Yüzünü görebilir miyim sorusuna verdiği *len terânî* cevabı, ağzının güzelliğine işaretler.]

Sevgiliden gelen her şey güzeldir. Beyitte âşığın görme arzusu geri çevrilirken kullanılan olumsuz cevap, sevgilinin güzelliğine delil gösterilmiştir. Âşığın isteği reddedilmiş olsa da âşık cevap almış olmaktan mutludur. Beyitteki iktibasa, âşığın reddi sadedinde başvurulmuştur.

Su'âl-i bûse şîrîndür lebünden
Acıdur *len terânî*den cevâbı (Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, 723/5)

[*Öpebilir miyim?* sorusu dudağından daha tatlı, cevabın ise *len terânî*den acıdır.]

Âşığın yönelttiği *Öpebilir miyim?* sorusu, sevgilinin dudağından daha tatlı olmasına rağmen aldığı cevap, Hz. Musa'ya *len terânî* denilmesinden daha acıdır. *Şîrîn* ve *acı* kelimeleriyle bir zıtlığa işaret edilmiştir. Tatlı olan âşığın sorduğu soru, acı olansa sevgilinin verdiği cevaptır. Cevap mübalağa yoluyla Hz. Musa'nın *rü'yetullah* talebine verilen *len terânî* cevabından daha acı verici ve yıkıcı olarak tavsif edilmiştir. Beyitte *rü'yetullahı* isteyen Hz. Musa ile sevgiliyi öpmek isteyen âşığın aldığı cevaplar mukayese edilmiştir. Âşığın maşuku tarafından reddedilmesinin daha dayanılmaz olduğu ileri sürülerek bir mukayese yapılmıştır. *Len terânî* bir telmih ve mukayese vesilesiyle zikredilmiştir.

Mûsa *ernî*⁵ diyü gerçi itdi hitâb
*Len terânî*den virildi ana cevâb (Akdoğan, *Ahmedî Dîvânı*, s.633)

[Hz. Musa her ne kadar (*Rabbim, bana görün!* demiş olsa da ona *Sen beni asla göremezsin!* cevabı verilmiştir.)

Ahmedî'ye ait son örnekte önceki beyitlerde sık sık işlenen âşık ve maşuk ilişkisinden bağımsız olarak *len terânî ve erinî* iktibaslarıyla Kıssa-i Musa hatırlatılmıştır. Mucizeye doğrudan doğruya işaret edilerek Hz. Musa'nın *rü'yetullaha* mazhar olamadığı ifade edilmiştir.

1.3. XV. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibas

Mûsâ didi ki *ernî* yâ ilâhî
 Mûsâ'ya *len terânî* didi ma'bûd (Tatcı, *Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı*, 27/1)

[Musa, *Rabbim, bana görün!* dedi; Allah da Musa'ya *Sen beni asla göremezsin!* dedi.]

Hz. Musa'nın *rü'yetullahı* görme niyazı, *Sen beni asla göremezsin!* nidasıyla cevaplandırılmıştır. Beyitteki iktibaslar Tûr Dağı'nda yaşanan mucizeyi akla getiren bir telmih unsuru olarak kullanılmıştır.

Çekerdî çâk idüp *len terânî* perdesini
 Eger kilîm-i vücûdî oda yakaydı Kelîm (Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî Dîvânı*, 102/5)

[Kelîm, eğer vücut kilimini ateşte yakabilseydi *len terânî* perdesini çekip yırtardı.]

Şairler, Hz. Musa'yı Allah'la konuşmasından dolayı sık sık Kelîm unvanıyla anmıştır. Eğer Kelîm, vücut kilimini yaksaydı *len terânî* perdesi yırtılır ilahî cemal görünürdü. Şair, Kelîm ve kilim kelimelerini aynı mısradaki kullanarak nakıs cinas sanatını icra etmesinin yanı sıra hoş bir müzikalite de sağlamıştır. Şaire göre rüyetin gerçekleşmesine mâni olan şey, Hz. Musa'nın kendini varlıktan tecrit edememesidir. Hz. Musa, maddî tarafını terk edebilseydi rüyete mazhar olurdu. Beyitte esasında bu mahiyetteki vücutla, müşahede olunmaz ya da mahiyeti nur ve nurânî olan Cenab-ı Hak, maddeyi temsil eden beden gözüne görünmez anlamıyla yorumlanabilir.

Bulmadan Mûsî hitâb-ı *len terânî*den cevâb
 Pertev-i hüsnün tecellisine gönlüm Tûr idi (Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî Dîvânı*, 164/3)

[Hz. Musa henüz *len terânî* hitabına cevap bulmamışken gönlüm, güzelliğinin nurunun tecellisiyle Tûr Dağı gibi paramparça olmuştu.]

Beyitte gönül, Tûr Dağı ile ilişkilendirilmiştir. Her iki mekânda yaşanan ortak olaya işaret edilerek güzelliğinin tecellisinden daha önce gönlün, sonra da Tûr Dağı'nın harap olduğu ifade edilmiştir. Gönlün ve Tûr'un harap olmalarındaki kronolojik zamanın değiştirilmesi *elest bezmindeki* ilahî soruya ruhların verdiği cevap ve bu cevabın gönüllerde bıraktığı etkiyle izah edilebilir. Bu vesileyle gönlün ilahî tecellinin makamı oluşu hatırlatılmıştır. Beyitte *len terânî* iktibas gönlü bağlamında ele alınmıştır.

Gâh kahrın câna urdı *len terânî* zahmını
 Geh yine *sevfe terânî*den⁶ tesellî gösterür (Boz, *Hakîkî Dîvânı*, 158/4)

[Kahrın bazen gönülde *len terânî* yarası açar, bazen de gönlü *sevfe terânî*yle teselli eder.]

Der-Tahkîk-i Tecelliyât başlıklı bir gazelden alınan bu beyitte, Allah'ın celaline/kahrına ve cemaline/lütfuna dikkat çekilmiştir. Önce muhatabın kalbini yaralayan *len terânî* hitabı celalin tezahürü, kahrın tecellisi olarak yorumlanmıştır. Sonra da ferahlatan ve umut telkin eden *sevfe terânî* (*O zaman, sen de beni görebilirsin!*) âyetiyle *rü'yetullahın* gerçekleşeceğinden söz edilmiş, bu durum cemalin ve lütfun tezahürü olarak sunulmuştur.

⁵ ... *Bana görün...*, A'raf, 7/143.

⁶ ...*O zaman, sen de beni görebilirsin...*, A'raf, 7/143.

Takâzâdan cevâb-ı *len terânî*

İşitmez Tûr-ı bî-tilkâya düşdi (Boz, *Hakîkî Dîvânı*, 585/8)

[Aklın rüyet talebine *len terânî* cevabı verildi, akıl bunu işitmez; akıl yönü, ciheti belirsiz bir dağa (Tûr Dağı) düştü.]

Der-Hayret-i 'Işk başlıklı aşkın hayret hâlinin anlatıldığı gazelde, aklın aşkı idrak edememesi vurgulanmış ve *rü'yetullah* arzusu, imkânsızlığından dolayı reddedilmiştir. Aklın bu cevabı işitmek istememesi ve bunda ısrar etmesi aklın mahiyetine ait bir özellik olduğu ima edilmiştir. Beyitte aklın müşahedenin olmadığı/olamayacağı bir mekâna (Tûr Dağı'na) düştüğünden söz edilmiş ve müşahedenin akılla değil, gönülle olacağına işaret edilmiştir.

1.4. XVI. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

Men didüm yüzünü göster didi tâkat yoh sana

Bu su'âline cevâb-ı *len terânî* handadur (Macit, *Hatâyî Dîvânı*, 78/5)

[*Yüzünü göster!* dedim, *Sana gösterecek gücüm yok!* dedi. Bu soruya verilmiş olan *len terânî* cevabı nerededir?]

Müşahedenin gerçekleşmemesi Cenab-ı Hakk'ın zatını göstermemesiyle değil, Hz. Musa'nın O'nu görememesiyle ilgilidir. Hak cemaliyle Tûr'a tecelli etmiş fakat Hz. Musa'nın mahiyeti ve fitratı bu tecelliye görmeye güç yetirememiştir. Allah ile Hz. Musa arasındaki bu ilişki âşık ile mâşuk münasebetinde tersine işletilmiştir. Beyitte görme talebinin reddedilmesi âşığın kabiliyetsizliğine bağlanmamış, sevgilinin takatsizliğiyle izah edilmiştir. Beyitteki *len terânî* iktibasıyla bu zıtlığa işaret edilmiş ve cevabın/hitabın kimden geldiğine göndermede bulunulmuştur.

Devr içre nazîri yok bir dil-rübâdur

Cihânda Berber-oğlı gibi kanı

Okur Mûsâ'ya hattı *len terânî*

Çıkup 'aşr okısa mescidde gûyâ

Ana kürsî olur 'Arş-ı mu'allâ

Kul olsam yiridür ol şâha ben de

Ki *Kur'ân* okumak bata oldu ahda (Çavuşoğlu, *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*, s.242)

[Cihanda benzeri olmayan, gönülleri meftun eden Berberoğlu, Hz. Musa'ya *len terânî* âyetini okur. Ne zaman mescitte *Kur'ân*'dan bir bölüm okusa sanki yüce Arş, ona kürsü olur. Böyle bir şaha kul olsam yeridir.]

Taşlıcalı Yahya'nın şehrengizden alınan mısralarda Berberoğlu, gönülleri kendine meftun etmesi ve kırâatinin güzel olması bakımından övülmüştür. Mescitte okuduğu *Kur'ân*, Arş'ı adeta kürsüye dönüştürmüştür.

Okur Mûsâ'ya hattı len terânî mısrası rüyet hadisesine bir atıf olarak kullanılmıştır. *Len terânî* ifadesi, bir erkek güzeli olan Berberoğlu'nun kendisini görmek isteyene rızasının olmadığını belirtmek maksadıyla zikredilmiştir.

Dîdâr-ı Hakk'ı Mûsâ ne görmedi ne gördi

Esrâr-ı *len terânî* kıldı ziyâde hayrân (Çavuşoğlu, *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*, s.401)

[Hz. Musa'nın Hakk'ın cemalini görüp görmediği tam olarak söylenemezse de *len terânî* ile aşikâr olan sırların insanı hayran kıldığı şüphe götürmez.]

Taşlıcalı Yahya Dîvânı'nda daha önceki şairlerin pek dile getirmedikleri bir hususa dikkat çekilmiştir. Önceki beyitlerde tecellinin şiddetinden dolayı Hz. Musa'nın dayanamayıp bayıldığı, bundan dolayı *rü'yetullaha* mazhar olamadığı umumî bir kanaat olarak beyan edilmiştir. Bu beyitte ise bir tereddüt dile getirilmiştir. Tûr'daki tecellinin dehşetinden, şaşkınlık ve korkudan dolayı Hz. Musa'nın Cenab-ı Hakk'ı görüp görmediğinin anlaşılmadığı, görme meselesinin çok da önemli olmadığı, *len terânî* hitabıyla aşikâr olan sırların fazlasıyla hayran bırakmasının önemli olduğu ifade edilmiştir.

Kendüni göster bana disem dehânına anun
Nâz ile dâyim cevâbı *len terânîdür* bana (Arslan, *Muhyî Dîvânı*, 48/6)

[Sevgiliye ne zaman ağzını bana göster desem, nazlanarak her zaman *len terânî* der.]

Burada Hz. Musa ile âşığın maruz kaldıkları benzer muameleye işaret edilmiştir. Her ikisi de taleb-i rüyette bulunmuş ve her ikisi de *Sen beni asla göremezsın!* cevabını almıştır. İktibas yoluyla beyitte yer alan *len terânî* sevgilinin kendisini görmek isteyen âşiğa verdiği olumsuz cevap olarak zikredilmiştir.

Su'âl-i vuslat itme Muhyî bî-vakt
Cevâbı olmaya tâ *len terânî* (Arslan, *Muhyî Dîvânı*, 603/9)

[Ey Muhyî! Vakti gelmeden vuslatı talep etme ki cevabı *len terânî* olmasın.]

Âşık-sevgili ilişkisinde vuslat ve görüşme umumiyetle gerçekleşmez. Âşık ne zaman vuslata dair merakını gidermeye çalışsa cevabı hep *Sen beni asla göremezsın!* olmuştur. Beyitte bu genel teamülün dışına çıkılarak kavuşma ihtimalinden söz edilmiş ve bunun için vuslatın uygun zamanını bekleme şartı ileri sürülmüştür. Bu koşulun dikkate alınmadığı her talebin *len terânî* ile cevaplandırılacağı bildirilmiştir. Beyitte *len terânî*, vakitsizce dile getirilen bir arzunun reddedilmesinde kullanılan bir cevap olarak zikredilmiştir.

*Len terânî*den cemâlünde nişân göstermegin
Lâm idüp zülfünü niçün kaşunu nûn eyledi (Ersoy, *Münirî Dîvânı*, 319/3)

[Cemalinden bir nişân görmek istediğimde niçün saçlarını lâm (ل), kaşını nûn (ن) eyleyip *Sen beni asla göremezsın!* dersin.]

Beyle göre görülmek istenen cemalin bizzat kendisi değil, *cemâlden nişân* yani ondan bir parıltı, bir tecellidir. Ne zaman bu parıltı âşık tarafından görülmek istense sevgilinin kıvrımlarıyla lâm (ل) harfine benzetilen saç ve şekil bakımından nûn (ن) harfini andıran kaşları bunu reddeder. Beyitteki bu iki harf anlam yönüyle de menfi cevabı hatırlatacak şekilde bir araya getirilmiştir. Arapçada “-siz, yok, değil” anlamına gelen olumsuzluk edatı olan *lânın* ilk harfinin lâm (ل) ile başlaması âşığın talebinin reddine bir işaret olarak değerlendirilebilir. Sevgilinin cevabı olumsuz olduğuna göre sevgilinin kaşından söz edilmesinin başka bir nedeninin de reddetmeyi çağrıştıran çatılmış bir kaş imajının uyandırıldığı söylenebilir. Farklı çağrışımları akla getiren bu iki harf birleştirilerek yazıldığında iktibasın ilk kısmı olan *len* (لن) edatı ortaya çıkar. Bu edat da anlamı/cevabı olumsuz yapar ve bu olumsuzluğu pekiştirir: *tera* (*Sen görüyorsun!*), *len terânî* (*Sen beni asla göremeyeceksin!*). Bütün bu hususlar bir bütün olarak düşünüldüğünde beyitteki kavramların, sembollerin ve harflerin sevgilinin *len terânî* hitabına göre tanzim edildiği söylenebilir.

Kühl-i mâ-zâga'l-basardan⁷ tûtiyâdur bu cilâ
*Len terânî*den tesellî gösterir rûha gıdâ
Tûr-ı 'aşkı pâre pâre kıldı vech-i Kibriyâ
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledün
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledün (Mermer, *Mustafa Manevî Dîvânı*, 38/4)

[Bu parıltı, göze çekilen *mâ-zâga'l-basar* sürmesinden gelir. *Len terânî* ruha teselli veren bir gıdadır. Hakk'ın zatının azametli tecellisi, aşk dağını parça parça etti. Vücut kalesini yerle bir eyledin, gönül tahtını bin kahurla harap eyledin.]

Metnin ilk mısrasında bir parıltıdan söz edilmiştir. Bu nur, Miraç'ta Hz. Peygamber için kullanılan *Göz kaymadı...* âyetine dayandırılmıştır. Burada ima yoluyla iki peygamber mukayese edilmiştir. Mukayesede Miraç'ta Hz. Peygamber'in Cenab-ı Hak'la bizzat görüştüğü, Hz. Musa'nın ise buna muvaffak olamayıp bayıldığı dile getirilmiş ve tecelliye makes olan Tûr'un da paramparça olduğu ifade edilmiştir.

İlahî tecelliye nail olan şairin gönlü, bu tecelliyle paramparça olan bir kale olarak hayal edilmesi, tecellinin celal tecellisi olarak yorumlanmasına imkân sağlamaktadır. Bir sonraki mısrada gönül tahtını viran eden kahr tecellisi de *celal* tecellisi bağlamında izah edilebilir.

⁷ *Göz kaymadı...*, Necm, 53/17.

Len terânî, dünyada rüyetin imkânsızlığını beyan etmek suretiyle müşahedeye nail olamayan ve bunu idrak edemeyen ruha teselli veren bir manevî gıda olarak tasavvur edilmiştir.

Len terânî sırrını n'eyler gönül çün 'âşikân
Nakde kıldılar nazar hîç nesye bâzâr eylemez (Küçük, *Pîrkâl Dîvânı*, 84/7)

[Âşıklar, peşin alıp peşin verirler, veresiye tarzında alış-veriş yapmazlar. Gönül de âşıklar gibi *len terânî* sırrıyla ilgilenmez.]

Beyitte gönül ve âşık arasında bir ilgi kurulmuştur. Gönle de âşiğe da *len terânî* denilmiştir. Gönül de âşıklar gibi *len terânî* remzinin altında gizlenmiş sırlarla ilgilenmez, bir pazarlığa girmez, tecelli karşısında kendinden geçip bayılmak yerine hayatını feda eder. Manasında ince sırları bulunduran *len terânî*, gönlün ve âşığın bîgâne kaldığı bir hakikat olarak sunulmuştur. *Len terânî* ile dünyada rüyetin imkânsızlığına işaret edilmiş, yanı sıra rüyetin ahirette vuku bulacağı sezdirilmiştir. Çünkü veresiye (nesy) kelimesiyle rüyetin peşin alışveriş gibi hemen gerçekleşmediği fakat veresiye alışveriş gibi ileride olabileceği ima edilmiştir.

Len terânî sırrına irmişidün
Vâdî-i Eymen'den irmez bir kabes (Küçük, *Pîrkâl Dîvânı*, 85/8)

[*Len terânî* sırrına erdin, artık sana kutsal Tuvâ Vâdîsi'ndeki (Eymen Vâdîsi)⁸ ateşten bir parça ermez.]

Len terânî sırrına kavuşanların artık ısınmak için bir kora ihtiyaçları yoktur çünkü artık sırra aşına olanların gönüllerinde büyük bir ateş yanmaya başlamıştır. Beyitte *len terânî*, herkesin vakıf olmadığı bir sır ve bu sırra vakıf olanların gönüllerini tutuşturan bir ateş olarak düşünülmüştür.

Ayrıca Hz. Musa'nın nübüvvette tekâmülün izlerine de işaret edilmiştir. Hz. Musa Tuvâ Vâdîsi'nde nübüvvete daha ilk adımını attığı zamanda henüz tekâmül etmediğinden ısınmak için bir ateş parçasına ihtiyaç duymuştur. Fakat *len terânî* hitabına mazhar olduğunda artık nübüvvette kemale ermiş ve Allah'tan cemalini görme talebinde bulunabilme makamına ulaşmış ve artık *len terânî* sırrına ermiştir.

Hızır-ı vaktin aç nikâb-ı hazreti
Len terânî perdesinde kalmasun Mûsâ-yı 'aşk (Küçük, *Pîrkâl Dîvânı*, 117/2)

[Sen zamanın Hızır'ısın, yüzünü örten peçeni aç, tâ ki aşk Musa'sı *len terânî* perdesinde kalmasın.]

Beyitte aşk Hızır'a⁹ benzetilmiş ve ayrıca Kehf suresinde (Kehf, 18/60-82) anlatılan Hz. Musa-Hz. Hızır kıssasına telmihte bulunulmuştur. Hızır'ın anılmasında *ledüin ilmîne* sahip olması ve eşyanın hakikatini keşfetmesinin mühim bir rolü vardır. Perdeyi kaldıracak, gizli olanı açığa çıkaracak ancak Hızır'dır. Beyitte Hızır'ın çağrıştırdığı başka bir husus da onun farklı suretlerde görülmesi ve kimliğinin belirsiz olmasıdır. Yani Hızır, bir bakıma yüzünü insanlardan saklayan, adeta bir örtü ile kapatan ve kendini gizleyen bir şahsiyettir. Beyitte kendini perdeleyen perdeleri kaldırmasını istemek dikkat çeken bir husus olarak zikredilebilir. *Len terânî* hakikatinin anlaşılması perdenin aralanmasına bağlanmış ve bu perdenin de ancak zamanın Hızır'ı olan aşk tarafından kaldırılacağına işaret edilmiştir. Böylece *len terânî*, ilahî güzelliği görmeye mâni olan bir perde olarak tasavvur edilmiştir.

Kıbâb altında görsün sırr-ı zâtı
Len terânî isteyen gelsin beri (Küçük, *Pîrkâl Dîvânı*, 218/4)

[*Len terânî*yi isteyen beri gelsin ve ilahî zatın sırrını kubbeler altında görsün.]

⁸ Hz. Musa ateşten bir kor almak ya da varsa ateşin yanında bulunan birinden yol sormak için uzaktan gördüğü ateşe yaklaşır. Ateşin yanına varınca ilahî bir nida yükselir. Yaratıcı ona kutsal mekân olan Tuvâ Vâdîsi'ne geldiğini ve onu peygamber olarak seçtiğini haber verir. Tâ Hâ, 20/9-13. Beyitte Tuvâ Vâdîsi "Vâdî-i Eymen" olarak adlandırılmıştır.

⁹ Hızır'a *gayb ve sır ilmi* Allah tarafından sıra dışı yollarla öğretildiği için İslâmî literatürde bu ilme *ledünnî ilim* denilmiştir. Bu ilme vakıf olan eşyanın bâtnını (iç yüzü) bilir. Bundan dolayı bu ilim, *bâtn ilmi* veya *hakikat ilmi* olarak da bilinir (Karaman, Çağrı, Dönmez ve Gümüş, 2023, 3/572).

Şair, kendini *len terânî*'nin sırrını keşfeden ve merak edenlere o sırrı açan bir şahıs olarak takdim etmiştir. Beyitteki iktibas, şairi yüceltme vesilesiyle kullanılmıştır.

*Men raânî*¹⁰ isteyen gelsin beri
Len terânî isteyen gelsin beri (Küçük, *Pîrkâl Dîvânı*, 219/1)

[Kim Hz. Peygamber'i rüyasında görmek (*men raânî*) istiyorsa, kim Allah'ın cemalini görmek (*len terânî*) istiyorsa beri gelsin.]

Şair bir önceki beyitte olduğu gibi burada da iktibasları (*men raânî* ve *len terânî*) kendini övme sadedinde kullanarak kendini, nebevî ve ilahî rüyetin hakikatini bilen ve anlatan biri olarak tasavvur etmiştir.

Yârdan çün kim cevâb-ı *len terânî*dür gelen
Rabbi erinî diyen Mûsâ-yı İmrân oldu tut (Kazan Nas, *Celilî Dîvânı*, 55/5)

[Ey âşık! Sevgiliden gelen cevap *len terânî*dir, bu cevabın *Rabbim, bana görün!* diyen İmran'ın Musa'sına da verildiğini unutma!]

Dîdârı görmek isteyen âşık, sevgiliden *Sen beni asla göremezsin!* cevabını almıştır. Bunda hüzne değer bir durum yoktur çünkü Hz. Musa'ya da *len terânî* denilmiştir. Beyitte maksuduna eremeyen âşık, Hz. Musa'nın da rüyete muvaffak olamadığı hatırlatılarak teselli edilmiştir.

Bilürdün *len terânî* remzini Mûsâ'yı söyletsen
Ne mu'cizler zuhûr eylerdi yâ 'İsâ'yı söyletsen (Aydemir, *Ravzî Dîvânı*, 405/1)

[Hz. Musa'yı dile getirsen *len terânî* ile gizlenmiş hakikati anlardın, Hz. İsa'yı konuşturabilsen kim bilir ne mucizeler ortaya çıkardı.]

Beyitte iki ulü'l-azm peygamber, mucizelerine atıfta bulunularak bir araya getirilmiş ve mana bir faraziyyat üzerine kurulmuştur. Faraziyyat, peygamberlerin konuşmalarıyla anlaşılacak mucizelere dayandırılmıştır. Beyitte varsayımın dayandırıldığı peygamberlerden birinin Hz. İsa olduğu belirtilmiş ve konuşturulması mümkün olsaydı onun birçok mucizesinin anlaşılacağına işaret edilmiştir.

Hz. Musa ile ilgili faraziyyat ise Hz. İsa'da olduğu gibi birçok mucizeyi ima etmek yerine tek bir mucizeye bina edilmiştir. Bu mucize onun en parlak mucizelerinden biri olan Tûr Dağı'ndaki tekellüm-i ilahîye muhatap olması, yani ona *len terânî* diye hitap edilmesi ve ardından tezahür eden hadiselerdir.

Beyitte *len terânî* ile ilgili başka bir hususa da işaret edilmiştir. Beytin ilk mısrasında *len terânî* ile *remzin* birlikte zikri *len terânî* nidasının bir sır, halledilmesi güç bir muamma olduğu ve bunun da ancak Hz. Musa tarafından çözülebileceği ifade edilmiştir.

Hû makâmında hüviyyetden nasîbün yog ise
Len terânî işidürsin Mûsi-i 'İmrân gibi (Aydemir, *Ravzî Dîvânı*, 607/5)

[*Hû makamının* mahiyetinden nasibin yoksa müşahedeyi talep eden İmrân'ın Musa'sı gibi ancak *len terânî* cevabını işitirsin.]

Hû zamiri Arapça *o* demek olup dinî metinlerde daha çok Allah yerine kullanılmıştır. *Hû* ihata edilmesi güç, yüce bir makam olarak nitelendirilmiş ve bu makamın sırrına erenlerin cemalullahı görebileceklerine işaret edilmiştir. Beyte göre Hz. Musa'nın *rü'yetullaha* muvaffak olamaması ve ona *len terânî* denilmesi, *Hû makamından* nasibinin olmamasıyla izah edilmiştir.

¹⁰ Bu ibare kuvvetli ihtimal ile *men raânî*/ مَنْ رَأَى/ şeklinde. Buna göre فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَنَّأُ بِي (Kim beni rüyasında görmüşse gerçekten beni görmüştür. Zira şeytan benim suretime giremez.), (Buhârî, "İlim", 38, "Edeb", 109, "Ta'bir", 10) hadisinden iktibas olur.

Eyliyelden *len terânî* âyeti gökden nüzul
Tavr-1 'aşk içre şehâ Mûsâ temâşâsındayam (Çakır, *Sirâcî Dîvânı*, 218/3)

[Ey şahım! *Len terânî* âyeti gökten indiği zamandan beri aşkın tavrı içerisinde Musa'yı seyretmekteyim.]

Beyitte *temâşa edenle temâşa edilen* arasında ilginç bir rol değişikliğine gidilmiştir. Hakikatte *temâşa eden* Hz. Musa, *temâşa edilen* ilahî tecelli iken burada şair/âşık, kendini *temâşa eden*, Hz. Musa'yı da *temâşa edilen* olarak tavsif etmiştir. Bu evsaftaki yer değişikliği de aşkın hâlleriyle izah edilmiştir.

Konulmuşdur kib(i)r üstinde bir levh
Yazılmış anda hatt-1 *len terânî* (Kurtoğlu, *Zâtî Dîvânı*, 29/2)

[Kibrin üstüne bir levha konulmuş, oraya *len terânî* yazısı asılmıştır.]

Bir kıt'adan alınan şiirin ilk beytinde alçak gönüllülük tavsiye edilmiş ve kendini büyük görenlerin Hakk'ın rüyetinden mahrum kalacakları dile getirilmiştir. Kıt'anın ikinci beytinde de aynı konu devam ettirilmiş, bu kez kibir eleştirilmiştir. Beyitte kibirle rüyetin birlikte olamayacağı ifade edilmiş, *rü'yetullahın* gerçekleşmesi mütevazılığa bağlanmıştır. *Len terânî* iktibası ise taleb-i rüyette bulunan kibir ehlinin buna muvaffak olamayacağı bağlamında zikredilmiştir.

1.5. XVII. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

Herkes anlar hem görürdü yüzünü ey dost senin
Kibriyâ-yı *len terânî*den nikâbı olmasa (Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, 178/3)

[Ey Rabb'im! Seni gizleyen *len terânî* gibi yüce bir perde olmasaydı herkes seni anlar, herkes yüzünü görürdü.]

İlahî azametın bir tezahürü olan *len terânî*, rüyete mâni bir perde olarak düşünülmüştür. Bu perde yani ilahî tecellideki şiddetli zuhur, O'nun herkes tarafından görülmesine ve anlaşılmasına engel olan bir vasıf olarak anılmıştır.

Tûr'ımız mahv-ı tecellîdür bizüm ey Nâilî
Len terânî neşve bir câm-ı hitâbun mestiyüz (İpekten, *Na'îlî-i Kadîm Dîvânı*, 169/5)

[Ey Nailî! Tûr'umuz *len terânî* tecellisinden harap olmuş, biz *len terânî* kadehinin neşesinden kendimizden geçmişiz.]

Birinci mısra da kendine seslenen şair, vücudunu *len terânî* hitabıyla parçalanan Tûr Dağı olarak düşünmüştür. *Len terânî*'nin kadehe benzetildiği ikinci mısra da ise kadehteki şarabı yudumlayan şair, bunun verdiği neşve ile mest olmuştur. *Len terânî* hitabı şairi, mest eden bir şarap olarak hayal edilmiştir.

Nüktede âlem harîf olmaz bana gûyâ benim
Her ne söylersem cevâb-ı *len terânî*dir sözüm (Akkuş, *Nef'î Dîvânı*, 1/21)

[Âlem, nükteli söyleyişte sözümün benzerini söyleyemez, söylediğim her söz *len terânî* mesabesinde dir.]

Kasidenin fahiye bölümünden alınan beyitte, övgünün yegâne konusu Nef'î'nin sözüdür. Sözlerinde söyleyiş güzelliği ve anlam derinliğinin bulunduğu, sözlerinin zekâ mahsulü, hoş giden zarif ve düşündürücü olduğu ve ince manalara işaret ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda *Sen beni asla göremezsin!* iktibası, *Hiç kimse sözümün benzerini söyleyemez!* anlamını düşündürecek şekilde kullanılmış ve Nef'î'nin sözünün yüceltilmesine vesile kılınmıştır.

Mâ-hasal yüzün görüp sözün işiden Gaybiyâ
Len terânî gussasın çekmeye ola şâd-mân (Kemikli, *Sunullah Gaybî Dîvânı*, 90/15)

[Ey Gaybî! Netice olarak yüzünü görüp sözünü işiten *len terânî* kederinden kurtulur, şad olur.]

Tecrid yoluyla kendine seslenen şair, bir sonuca işaret etmiştir. Gazelde baştan sona bir mürşitte bulunması gerekli olan vasıflar sıralanmış, bahsi geçen vasıflar gazelin makta beytinde özet hâlinde verilmiştir. Bu özet, rüyete ve ilahî hitaba nail olanların *len terânî* tasasından kurtulup huzura erecekleri sonucuna bağlanmıştır. *Len terânî*, muhatabını hüzne büründüren, kederlendiren bir hitap olarak tavsif edilmiştir.

Gerim(?) teveccüh-i âyîne-i tecellî kim
Olur nezâresine *len terânî* âyinedâr (Demirel, *Şehrî Dîvânı*, 3/38)

[İlahî tecellinin yansımaları Gerim'e(?) yönelince, O'nun bakışına *len terânî* bir ayna olur.]

Beyitte *len terânî*, tecellinin tezahür ettiği bir ayna olarak tavsif edilmiştir.

Len terânî neşinev turfe Kelîm-i 'aşkuz
Kuvvet-i hâhiş ile maksadı peydâ iderüz (Demirel, *Şehrî Dîvânı*, 46/2)

[Biz, aşk Musa'sının işitilmemiş *len terânî*siyiz. Maksudımıza şiddetli arzu ile ulaşırız.]

Şair kendi sözüyle *len terânî* arasında ilgi kurarak ibarelerinin daha önce işitilmediğine ve orijinal olduğuna işaret etmiştir. Üslubundaki bu hususiyeti ve orijinalliği istediği şeyi büyük bir arzuyla talep etmesine bağlamıştır.

Habbezâ dil-rübâ ki 'ışk-keşi
Şâhid-i bezm-i *len terânî*dür (Taş, *Vahyî Dîvânı*, 9/57)

[Ne hoş! *Len terânî* meclisinin güzeli, âşıkları cezbeder, gönülleri meftun eder.]

Bir naattan alınan yukarıdaki beyitte Hz. Muhammed, gönüllere taht kuran ve âşık olunan bir *güzel* olarak methedilmiştir. Bu hükmün delili, *len terânî* meclisinde yaşananlardır. Beyitte Cenab-ı Hakk'ın Hz. Musa'ya hitap ettiği mekân bir meclis olarak düşünülmüş ve bu meclisteteki mükaleme, Allah ile Hz. Musa arasında geçmesine rağmen bu meclisin yegâne *güzelinin* Hz. Muhammed olduğuna işaret edilmiştir. Tûr-ı Sînâ'daki konuşmaların delil olarak gösterilmesinden dolayı bir mukayesenin yapıldığı söylenebilir. Tûr'da Hz. Musa'nun *rü'yetullaha* nail olamaması, Miraç'ta Hz. Peygamber'in buna mazhar olması hatırlatılmış, böylece Hz. Muhammed'in üstün kılındığı ve gönüllerde yer edinen güzel bir peygamber olduğu ifade edilmiştir. Beyitte *len terânî* hitabı Hz. Muhammed'in üstünlüğünü gösteren bir ifade olarak zikredilmiştir.

Len terânî remzin ey dil fehm iden 'âşık bugün
Mûsîveş maksûda irdi her mekânı Tûr durur (Atik, *Nakşî-i Akkirmânî Dîvânı*, 32/6)

[Ey gönül! *Len terânî* remzini anlayan âşık, bugün Hz. Musa gibi maksuduna erdi, bundan dolayı onun için her yer Tûr hükmündedir.]

Len terânî anlaşılması güç bir sır ve müphem bir işarettir. Bu sır ve işaretin altındaki manaları gün yüzüne çıkaran ancak Hz. Musa ile âşıktır. *Len terânî* hitabının gerçekleştiği mekân Tûr Dağı'dır. Sırta eren âşık için bütün mekân artık Tûr hükmündedir. İktibasın zikrinde âşıkların mertebelerini yüceltme gayesinin takip edildiği söylenebilir.

Beyitte Hz. Musa ile âşık/Hak âşıkları bir araya getirilerek aralarındaki pek rastlanmayan bir benzerliğe işaret edilmiştir. Beyitlerde Hz. Musa, umumiyetle *rü'yetullaha* nail olamayan bir peygamber olarak tavsif edilmişken bu beyitte umumi temayülün aksine maksadına eren bir peygamber olarak tavsif edilmiştir. Şaire göre maksat, Allah'la konuşmaktır, Allah'ın zatını görmek değildir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Musa *maksadına eren* bir peygamber olarak değerlendirilebilir.

Sana besdür *len terânî* hüccet istersen eger
Yohsa mahfî kaldı ma'nâ olmadı âhir şikâr (Atik, *Nakşî-i Akkirmânî Dîvânı*, 56/8)

[Eğer delil istersen sana *len terânî* yeter. Aksi takdirde mana gizli kalır, avlanma gerçekleşmez.]

Yukarıdaki beyit yek ahenk bir gazelden alınmış olup gazelde aklın ilahî zatı ve tecellilerini idrak etmedeki acizliği ve noksanlığı ele alınmıştır. Aklın eşyanın hakikatini kavramadaki yetersizliği birçok şey delil gösterilerek ortaya konulurken *len terânî* hitabı da bu delillerden biri olarak takdim edilmiştir.

Cemâlün görmedür kasdım dimişken
Niçün Musâ'ya didi *len terânî* (Atik, *Nakşî-i Akkirmânî Dîvânı*, 167/4)

[Cenab-ı Hak, *Maksudım cemâlimin görülmesidir*. demişken niçin Hz. Musa'ya *len terânî* demiştir.]

Beyitte *Ben, gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için mevcudatı yarattım* (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/132), hadisine atıfta bulunulmuştur. Şair, Cenab-ı Hakk'a *Mademki bilinmeyi/cemalini göstermeyi diledin, o hâlde niçin Hz. Musa'nın görme talebini len terânî ile reddettin?* demek suretiyle ilahî hikmeti anlama çabasına girmiştir. *Len terânî* iktibas da bu vesileyle kullanılmıştır.

Bu remzi fehm idem dersen haber al *len terânî*den
Ki ol Mûsâ gibi merde bu benlik perdedâr oldu (Atik, *Nakşî-i Akkirmânî Dîvânı*, 182/6)

[Bu gizli işareti anlamak istersen *len terânî*nin manasını öğren. Hz. Musa'da olduğu gibi bu benlik, sırrın anlaşılmasını engelleyen bir perde oldu.]

Yukarıdaki beytin alındığı manzumede daha önce ilahî tecellilerin envaından söz edilmiştir. Bu tecelliler, keşfi zor ve anlaşılması güç olmasına işareten beyitte *remz* kavramıyla ifade edilmiştir. *Remzin* manası ise *len terânî* ile anlaşılır. Beyitte *rü'yetullahın* önündeki en büyük engelin benlik duygusu olduğuna dikkat çekilmiştir. Şair, aslında *Tecelliye nail olmak isteyen kişi varlığından, maddeden ve benliğinden arınsın*. mesajını vermek suretiyle okuru, ruhanî bir mahiyete bürünmeye ve mütevazılığa teşvik etmiştir. *Len terânî* ibaresine atıfta bulunmasından maksat, müşahedeyi engelleyen insanın maddî yönünü ve benliğini vurgulamaktır.

Len terânî didiği dîde-i dünyâdur kim
Çeşm-i 'uşşâka bihişt nûr-ı kadîm isterler (Tuyan, *Ayıntablî Hâfız Dîvânı*, 108/4)

[Müşahede arzusu dünya gözüyle istendiği için *len terânî* denilmiştir. Âşıklar cennette sonsuz nuru görmek isterler.]

Beyitte dünya gözüyle müşahede ile ahiret nazarıyla müşahede ya da dünyada rüyet ile ahirette rüyet meselesi mukayese edilmiş ve asıl muteber müşahedenin ahiret müşahedesi olduğu belirtilmiştir. Çünkü dünyaya ait her şey geçicidir, bundan dolayı âşıklar sonsuz nurun talibidirler.

Beyitteki iktibastan maksat, *rü'yetullah* talebi maddî gözden geldiği için gerçekleşmediği, dünyada tahakkuk etmeyen bu arzunun ahirette gerçekleşeceğini ifade etme sadedinde kullanılmıştır.

Ben bu 'aşka yâr oldum hem bir ile bir oldum
Hem Mûsâ hem Tûr oldum *len terânî* n'eylerem (Bilgin [b], *Ümmî Sinan Dîvânı*, 109/6)

[Ben bu aşka hem yâr oldum hem bir ile bir oldum. Hem Musa hem Tûr oldum, *len terânî*yi neylerim.]

Aşka yâr olmak, bir ile bir olmak, hem Musa hem Tûr olmak ifadeleri vahdet-i vücud nazariyesinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Fenafillah mertebesine ererek O'nda fani olan biri için *rü'yetullahı* talep etmek, anlamını yitirmiş bir arzu hükmündedir. Artık buna ihtiyaç kalmamıştır. Zira müşahede eden de edilen de başka başka değildir, aslında birdir. İktibas da bu mertebeye eren kişinin artık *rü'yetullahı* talep etmeyeceğinden *len terânî*ye ihtiyaç duymayacağını anlatmak için kullanılmıştır.

Tecellî zâtın pertevi varlık tağın kıl sun fenâ
Aç *len terânî* perdesin Mûsâ Kelîmullâh için (Bilgin [b], *Ümmî Sinan Dîvânı*, 133/10)

[Zatının tecellisindeki bir parıltı varlık dağını yok etsin, *len terânî* perdesini ilahî tekellüme mazhar olan Musa için kaldır.]

Bir münacattan alınan yukarıdaki beyitte şair, bir dağa benzetilen maddî, arizî varlığın ilahî tecelli ile yok olması için dua etmiştir. Şaire göre rüyetin önündeki en büyük engel maddeyi, varlığı temsil eden bu dağdır. Bu dağ da ancak O'nun kuvvet ve kudretiyle ortadan kaldırılacaktır. Beytin ikinci mısrasında *len terânî* bir perde olarak düşünülmüştür. Burada rüyete nail olamayan ve perdeyi açamayan Hz. Musa vesile kılınarak perdenin aralanması talep edilmiştir.

'Aşka hem-râh olmayanlar bulmayısardur halâs
Len terânî perdesinden Mûsâ'î gör Tûr ise (Bilgin [b], *Ümmî Sinan Dîvânı*, 166/2)

[Aşka yoldaş olmayanlar kurtuluşa eremeyeceklerdir. Mekân Tûr Dağı ise *len terânî* perdesinden Musa'yı gör.]

Beyitte aşk ve rüyet arasında ilgi kurularak Hz. Musa'ya *len terânî* denilmesinin nedeni ortaya konulmuştur. *Rü'yetullaha* mazhariyet aşka yâr, aşkla hemhâl olmaya bağlanmış, aksi takdirde maksadın hasıl olamayacağına işaret edilmiştir. Beyitte *len terânî* ibaresi cemelullahı gizleyen bir perde olması bakımından anılmıştır.

Len terânî na're-i mestânedür gûş-ı dile
Tûr-ı 'aşkam kûhsârımdan gelür bûy-ı şarâb (Akpınar, *Âgâh Dîvânı*, 23/5)

[*Len terânî* sesi, gönül kulağını mest eden bir haykırıştır; ben aşkın dağıyım, şarabın kokusu da bu dağdan gelir.]

Âgâh, kendini aşkın Tûr'ı olarak görmüş ve ilahî aşkın kokusunun kaynağının kendisi olduğunu düşünmüştür. Şair, *len terânî* sedasını, gönül kulağıyla dinleyenler için mest eden bir haykırıya benzetmiştir. Ona göre görme özlemi, aşkın bir sevdanın yansımasıdır. Bu sevdanın etkisiyledir ki verilen cevap, duyulan nida olumsuz olsa da âşığı mest etmeye yetmiştir. Burada âşığı kendinden geçiren hakikat, cevabın müspet ya da menfi olmasıyla ilgili değil, muhabbetin ve değer vermenin bir işareti olarak yorumlanabilen âşığın muhatap alınmasıyla ilgilidir.

Yeten Tûr-ı visâlünde tecellî nûrunu gördü
Bulupdur Mûsâveş ol *len terânî*de tesellâyı (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 18/2)

[Vuslat dağında (Tûr Dağı) nurunun tecellisini gördü, o, Musa gibi teselliye *len terânî*de buldu.]

Müşahede için vuslat dağına ulaşan (kişi/Hz. Musa), ilahî zatı değil, o zatın dağa tecelli eden nurunu gördü. Böylece o da Hz. Musa gibi teselliye *len terânî*de buldu. Beyitte *len terânî* ibaresi sevgiliyi görmek isteyen fakat buna muvaffak olamayan âşığın sığındığı bir teselli cümlesi olarak kullanılmıştır.

Dinildi *len terân* Mûsâ'ya gerçi
Velî itdi ârını nûrın îkân (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 83/4)

[Gerçi Musa'ya *len terân* denilmiş olsa da Musa, nurun mahiyetini şüphe edilmez bir kesinlikte bildi.]

Hz. Musa'nın müşahede talebinin *Sen beni asla göremezsin!* anlamına gelen *len terânî* cevabıyla reddedilmesi, görünüşte olumsuz bir durum olarak değerlendirilse de sonuç itibarıyla hayırlı bir netice ortaya çıkarmıştır. Bu netice de Hz. Musa'nın ilahî nuru şüphe götürmeyecek bir mahiyette idrak etmesini ve bu talebinin dünyada değil de cennette yerine getirileceğini anlamasını sağlamıştır.

Terânî nûrını gördü cebînünde 'ayân çünkü
Ki bildi Mûsâ-yı 'İmrân vücûdun Tûr-ı Sînâ'dur (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 87/5)

[Alnında apaçık *terânî* nurunu gördüğü için bildi ki vücudun İmranoğlu Musa'nın Tûr-ı Sînâ'sıdır.]

Hz. Musa, senin (Hz. Muhammed) alnında apaçık *terânî* nurunu gördüğü için vücudunun Tûr Dağı olduğunu anladı. Hz. Muhammed'in Miraç'ta Cenab-ı Hakk'ı görmesi, beyitte alında görünen nur olarak tavsif edilmiştir. Hz. Musa'nın alnında bu nur yoktur çünkü *rü'yetullaha* nail olamamıştır. Bu nurun tezahürüne tahammül edemeyen ve bayılan Hz. Musa, adeta paramparça olan Tur Dağı olarak tahayyül edilmiş çünkü Hz. Muhammed'in alnında gördüğü o nur, daha önce Tûr'da gördüğü nurdur. Beyitte *terânî* hitabı, bir mukayese unsuru olarak Hz. Muhammed'in Hz. Musa'dan üstün olduğunu ifade etme sadedinde kullanılmıştır.

*Harra Mûsâ'dan*¹¹ egerçi Tûr-ı dil sad pâredir
Görünür sırr-ı *terânî* yine her bir pâreden (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 93/7)

[Her ne kadar Musa'nın bayılmasından gönül dağı (Tûr Dağı) yüz parça olsa da onun her bir parçasından *terânî* sırrı görünür.]

Hz. Musa'yı bayılta ve gönül Tûr'unu yüz parçaya ayıran *Sen beni asla göremezsin!* hakikati, bu parçaların her birinde ayrı ayrı tezahür etmiştir. Gönül önce yek pare bir ayna gibi *terânî* sırrını yansıtmış, sonra tecellinin azametinden

¹¹ ... *Mûsâ bayılıp düştü...*, A'raf, 7/143.

yüz parçaya ayrılmıştır. Böylece tek bir mekâna bedel, yüz parçaya ayrılan gönlün her bir parçasında *terânî* sırrı zuhur etmiştir. Yani dağ ve gönül yekpare de olsa pare pare de olsa *terânî* hakikati değişmeyecektir.

Len terânî neş'esinden lem'a saldı 'âleme

Cism ü câna şeş cihâtı Mûsâveş Tûr eyledi (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 133/3)

[Gönül, âleme *len terânî* neşesinden bir parıltı saldı; bu nur, vücudu, gönlü ve altı yönü Tûr Dağı eyledi.]

Gönül, *len terânî* hitabından duyduğu sevinçten âleme bir nur saçtı, bu sevinçten beden ve gönül ve altı yön (alt, üst, ön, arka, sağ ve sol) adeta Tûr oldu. *Len terânî* lafzı, âlemi aydınlatan gönlü/âşığı cezbeye düşüren bir nura benzetilmiştir. Beyitte olumsuzluğu çağrıştıran *len terânî*'nin anlamı dikkate alınmamış, bu nidaya mazhariyet büyük bir devlet olarak görülmüştür. Yanı sıra bu üslup, talebin kesin olarak reddedilmeyip tehir edildiğine işaret olarak kabul edilebilir.

Nazar kıl *Rabbi ernî* lem'asından

Ki zâhir ola sırr-ı *len terânî* (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 145/3)

[*Rabbim, bana görün!* parıltısından bak ki *Sen beni asla göremezsın!* sırrı anlaşılın.]

Rabbi ernî bir nura benzetilmiş ve o nurla bakıldığında *len terânî* sırrının aşikâr olacağı ve *Rabbim, bana görün!* talebinden *Sen beni asla göremezsın!* hakikatinin idrak edilmesi vurgulanmıştır. Beyitte Rabb'i müşahede arzusu, bir parıltıya benzetilmiş ve bu nurun penceresinden bakıldığında *len terânî*'nin sırrının anlaşılacağına dair bir kanaat belirtilmiştir. Beyte göre *rü'yetullah* arzusunun sese ve söze dökülmesiyle sır aşikâr olmuş ve anlaşılmıştır.

Nazar kıl Tûr-ı Mûsâ lem'asından

Ki tâ zâhir ola sırr-ı *terânî* (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 182/4)

[Musa'nın Tûr'undaki o nurla bak ki *len terânî* sırrı ortaya çıksın.]

Beyitte *len terânî* (*Sen beni asla göremezsın!*) ifadesi bir sır olarak düşünülmüştür. İnsanın ilahî tecelliye ve dünyada Allah'ın cemalini görmeye takat getirememesi olarak yorumlanabilen bu sır, ancak Tûr Dağı'nın parçalara ayrılması tasavvur edildiğinde anlaşılacaktır.

İdenler Mûsâveş Tûr-ı fenâda varını îsâr

Terânî sırrına irüp kemâlin buldı noksanı (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 217/7)

[Varını Musa gibi fena dağında (Tûr Dağı) dağıtanlar, *terânî* sırrına ererek noksanını anlar, kemalini bulur.]

Beyitte *len terânî*, bir sırta benzetilmiş, bu sırrın noksanları gideren, insanı kemale erdiren yönü öne çıkarılmıştır. Hz. Musa gibi varını ve vücudunu feda edenler, taleb-i rüyet meselesinde kusurunu anlar, tekâmül eder ve *len terânî* sırrına aşına olurlar. Varlığı fena dağında dağıtmak, insanın bedenden, tenden, maddî olandan uzaklaşıp gönül, can ve manevî olana yönelmesidir. Bu tekâmül gerçekleşmedikçe manevî olanın (Allah) maddî ölçülerle (insan) anlaşılmayacağı ve müşahede edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Mûsâveş n'ola irerse *len terânî*den nidâ

Olmadı gözden cemâlün nakşı pinhân bu gice (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 279/5)

[Musa'ya verilen cevap gibi *len terânî*den bir nida yükselse ne olur? Bu gece, cemalinin nakşı gözden gizli kalmadı.]

Bu gice ile Miraç Gecesi kastedilmiştir. Beyitte Miraç'ta ilahî cemalin Hz. Muhammed tarafından müşahede edilmesi öne çıkarılırken dolaylı olarak da Hz. Musa'nın *rü'yetullah*a mazhariyetinin gerçekleşmediğine işaret edilmiştir. Bundan hareketle *len terânî*'nin mukayese vesilesiyle zikredildiği söylenebilir.

Harra Mûsâ lem'asından câna irişdi ziyâ

Zâhir itdi *len terânî* remzinün ma'nâsını (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 286/3)

[*Musa bayıldı*, nurundan bir parıltı cana erişince *Sen beni asla göremezsın!* sırrının manası anlaşıldı.]

Len terânî anlaşılması güç bir sır olarak tavsif edilmiştir. Hz. Musa'nın tecelli karşısında bayılmasıyla *rü'yetullahın* insanın tahammül sınırlarının üstünde olduğu anlaşılmalıdır. İkinci mısradaki *len terânî remzinin manası* terkihiyle insanın bu tecelliye mazhar olacak donanımdan uzak olması, Hz. Musa'nın kendine geldikten sonra tövbe edip, *Ben inananların ilki oldum*. demesi yani göremeyeceği aşkın bir varlığa / gayba iman etmesi de anlatılmak istenmiştir.

Mazhar olmak diler isen *len terânî* sırrına

Diyegör *tübtü ileyke*¹² hemçü Mûsâ-yı Kelîm (Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, 329/6)

[Musa gibi *len terânî* sırrına nail olmak istersen onun gibi *Sana tövbe ettim (Allah'im!)* nidasında bulun.]

Bir sır olarak tavsif edilen *Sen beni asla göremezsın!* hükmüyle aslında bu dünyevî mahiyetle aşkın varlık olan Allah'ın görülemeyeceği dolayısıyla Hz. Musa'nın bu dünyada müşahede arzusunun bırakıp gayba iman etmekle yetinmesi gerektiği vurgulanmıştır. *Tübtü ileyke [Sana tövbe ettim (Allah'im!)]* âyeti de Hz. Musa'nın dünyada müşahede talebinin yanlışlığını idrak etmesi olarak yorumlanabilir. Bununla beraber *mazhariyetin erişme, nâil olma, nâiliyet* anlamları göz önüne alındığında bu hâlin yüce bir makam olduğu anlaşılmalıdır. Beyitte *len terânî* cevabı her ne kadar görünüşte olumsuzluğu akla getirmiş olsa da hakikatte Hz. Musa'nın Allah'ın indindeki ulvi makamına bir işaret olarak düşünülebilir. Çünkü Hz. Musa muhatap olarak kabul edilmiş ve ona bir cevap takdir edilmiştir. Hz. Musa o yüce makama *tübtü ileyke* sayesinde ulaşmıştır. Özetle *len terânî* öylesine yüce bir mertebedir ki bu mertebeye ancak O'na tövbe edip, gayba inanarak gerçek mümin olanlar erişebilir.

Yâ Rab be-lâbe-i *erinî* müjde-i visâl

Yâ Rab be-*len terânî*-i hursendî-i rızâ (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 2/40)

[*Yâ Rab, bana görün!* ifadesindeki yakarışımı karşılıksız bırakma, beni vuslat müjdesine eriştir ve *Sen beni asla göremezsın!* denildiğinde rıza gösterenlerden eyle.]

Beyitte *len terânî* hitabına tahammül etmenin ve bunu rızayla karşılamanın zorluğuna dikkat çekilmiştir.

Celâl-i zâtını gör vahy-i *len terânî*den

Tahammül eylemedi âteş-i celâle Kelîm (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 4/15)

[*Len terânî* vahyinden ilahî zatın celalli tecellisini gör. Hz. Musa, o celalin azametine dayanamadı.]

Beyitteki *len terânî* nidası, ilahî zatın celali tecellisi olarak düşünülmüş ve bu tecelli de yakıcı bir ateşe benzetilmiştir. Bu celalin haşmetine hem ulü'l-azm bir peygamber hem de haşmetli bir tabiata sahip olan Hz. Musa bile takat getirememiştir.

Be-hitâbî-i *len terânî* kim

Saldı Mûsâ'ya âteş-i mübrem (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 5/20)

[*Len terânî* hitabı ki Hz. Musa'ya tahammül edilemez bir ateş saldı.]

Len terânî nidası, celalli tecelliyi ifade eden ateşe benzetilmiş ve *rü'yetullahın* gerçekleşmemesi de Hz. Musa'nın bu ateşe dayanamamasıyla izah edilmiştir.

Derûnum 'itr-sûz-ı âteş-efrûz-ı Kelîm eyle

Zebânım hikmet-âmûz-ı rumûz-ı *len terânî* kıl (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 412/2)

[İçimi Hz. Musa'nunki gibi yanarken hoş koku salan ve alevlendiren bir ateş eyle, dilimden hikmet dolu ince manalı *len terânî* lafzını düşürme.]

İlahî hitaba ve celal tecellisine muhatap olmanın imkânsızlığından dolayı *len terânî* hitabı yakıcı bir ateş ve derin anlamların yüklü olduğu hikmetli bir lafız olarak düşünülmüştür. Gönüllerde kızgın bir alev olarak hissedilen bu ateş, aynı zamanda etrafa hoş koku salan bir ateştir. Şair, tıpkı Hz. Musa gibi yüreğinde ıtır kokusu saçan bir ateş yakması ve dilinden nice hikmetleri saklayan *len terânî* zikrini düşürmemesi için yakarıştaki bulunmuştur. Şair bu niyazıyla *rü'yetullah*

¹² "...Sana tövbe ettim...", Ahkaf, 46/15.

talebinin kalbinde sürekli mevcut olmasını kastetmiş ya da rüyet arzusunun kabul edilmemesinin kesin bir ret olmadığına, isteğin ertelendiğine işaret etmiş olabilir.

Ne haddümdür şühûd-ı *len terânî* zerre-i hâkem
Bana tâ 'âlem-i envârdan feyz-i tecellî kıl (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 412/3)

[Topraktan küçücük bir parçayım ki *len terânî*'nin tezahürünü görmek ne haddime. Ey Allah'ım! Bana tâ nurlar âleminden tecelli eyle.]

Beyitte *len terânî* tecellisine muhatap olmak yüce mertebeyi gerektiren bir mazhariyet olarak düşünülmüştür. Yârî, beytin merkezine *len terânî* tecellisini yerleştirilerek münacatta bulunmuştur: "Ey Rabb'im! Bana celalinle / *len terânî*yle tezahür etme! Bu kadar değersizliğimle beraber senin Tûr Dağı'na *len terânî* olarak yansıyan tecelline nasıl güç yetirebilirim? Buna haddim de yok, hakkım da yok, takatim de yok. Bana narınla değil, nurunla tecelli eyle!"

Dimem yâ Rab beni kurb-âşinâ-yı *len terânî* kıl
Bana bi'zzât envâr-ı cemâlünle tecellî kıl (Karayazı, *Yârî Dîvânı*, 417/1)

[Ya Rab! Beni *len terânî* ile aşına kıl demem, bana bizzat cemalinin nuruyla tecelli eyle derim.]

Beyitteki yakarış, cemel-celal, nur-nar ayrımını hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. *Len terânî* hitabı celalin nurundan/narından bir tecelli olarak tasavvur edilmiş, bu nevi tecelliden cemalin nuruna sığınılmıştır. Celal ve cemalin Allah'ın sıfatı olduğu düşünüldüğünde O'nun bir tecellisinden başka tecellisine yani O'ndan yine O'na iltica edilmiştir.

Tâ berter ola 'ulüvv-i şânı
Mûsâ'ya dinildi *len terânî* (Erişen Yazıcı, *Kâmî Dîvânı*, Edirneli, 1/78)

[Musa'ya *len terânî* denildi, bu onu yüceltti, şanı daha da yücelsin.]

Beyitte, *Kur'ân*'da adı sık sık anılan peygamberlerden bir olan Hz. Musa'nın makamının daha da yükselmesi için dua edilmiştir. *Len terânî* ibaresi, Hz. Musa'nın itibarını arttıran ve rütbesini yücelten bir hitap olarak telakki edilmiştir.

1.6. XVIII. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

*Len terânî*yle edip sonra yine 'atf-ı hitâb
Eyledin 'âşıkı bin nâz ile zâr u bî-tâb (Horata, *Esrâr Dede Dîvânı*, III/4)

[Önce âşiğa çokça cilve yapıp nazlandın, sonra ona *len terânî* diyerek onu ağlatıp takatsiz bıraktın.]

Ey sevgili, önce cemalini göstermek istemişçesine, âşiğa nice naz ve işveler yaptın, âşık cemaline nazar etmek isteyince de *Sen beni asla göremezsin!* diyerek onu inletip bitkin düşürdün. Beyitte *len terânî* lafzı sevgilinin önce umut verip ardından âşığı reddederken kullandığı bir iktibas olarak yer almıştır.

Be-nidâhâ-yı *len terânî* kim
Dil-i Mûsâ'ya oldı şerha-güşâ (Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 166/9)

[*Len terânî* hitabı ki Musa'nın gönlünü parçaladı.]

Taraf-ı ilahîden yükselen *len terânî* nidası, Hz. Musa'nın gönlünü dağlayan, yaralayan bir cevap olarak değerlendirilmiştir.

Aceb nûruz ki nûr-ı *len terânî*
Aceb rûhuz ki rûh-ı câvidânız (Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 61/2)

[Parlaklığını *len terânî*den alan şaşılacak bir nuruz, hayatiyetini ebediyetten alan benzeri olmayan bir ruhuz.]

Beyitte *nûr* ve *rûh* bilinenden farklı özellikleriyle anılmıştır. *Nûr*un kaynağının *len terânî*, *rûh*unsa *rûh-ı câvidân* / *ebedî ruh* olduğu ifade edilmiştir. Biz *len terânî* nuruyuz ve ebedî ruhuz, ifadelerinden O'ndan bir parıltıyız, hayatiyetimiz O'ndandır denilmek suretiyle vahdet-i vücud nazariyesine atıfta bulunulmuştur. *Len terânî* diğer beyitlerin aksine burada cemâlin tecellisi olarak değerlendirilmiştir.

Ân nûr-ı cevher-i nûr k'ez-halk geşte mestur
Mûsâ-şinîde ber-Tûr âvâz-ı *len terânî* (Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 33/4)

[Hz. Musa Tûr Dağı'nda *len terânî* sedasını işitmiştir, bu seda bir nurdur ki bu nurun cevherinin seyri mahlukata kapalıdır.]

Beyitte *len terânî* ile tecelli eden ilahî nur kastedilmiştir. O nurun özünün mahlukata kapalı olmasının ve görülmesine izin verilmemesinin nedeni olarak da insan için o cevherin müşahedesinin imkânsız olması gösterilmiştir. Taleb-i rüyette bulunan Hz. Musa da bundan dolayı *rü'yetullaha* mazhar olamamıştır.

Şu'le-i nahl-i tecelli¹³ tâ ezel
Sîne-sûz-ı *len terânî*dir kalem (Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 118 /3)

[Kalem, tâ ezelden beri *len terânî*'nin sineleri yakan tecelli fidanının bir alevidir.]

Hz. Musa'nın vadi kenarında muhatap olduğu ilahî kelamın tecellisinin bir hurma ağacında tezahür etmesine ve bu hitabın (*Ben âlemlerin rabbi olan Allah'ım!*) ezeli bir nur olduğu ifade edilmiştir. Kalemin tavsif edildiği ikinci dizede kalem, gönül dağılayan ateş (*len terânî*) olarak düşünülmüştür.

Hitâb-ı *len terânî* dâldür dîdâr-ı Mûsâ'ya
Şuhûd-ı Ahmed-i muhtâra medlûl ol *mâ-evhâ* (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 3/4)

[*Len terânî* hitabı Hz. Musa'nın tecelliye mazhar olduğuna işaret eder. *Mâ-evhâ*¹⁴ âyeti de seçilmiş Ahmed'in şahitliğine delildir.]

Beyitte Hz. Musa ile Hz. Muhammed *rü'yetullah* sadedinde mukayese edilmiştir. Hz. Musa her ne kadar Allah ile mükalemeye mazhar olsa da Allah'ı müşahedeye nail olamamış, *len terânî* hitabı da ilahî cemali göremediğine bir delil olarak gösterilmiştir. Hz. Muhammed'in Miraç'ta Allah'ı görmesi hatırlatılarak *mâ-evhâ* âyeti buna burhan olarak gösterilmiştir. Böylece Hz. Musa, *rü'yetullaha* eremeyen bir peygamber, Hz. Muhammed ise buna muvaffak olan bir peygamber olarak vafedilmiştir. Dolayısıyla daha önce bahsi geçen beyitlerde de karşılaştığı üzere Hz. Muhammed'in Hz. Musa'dan daha üstün bir peygamber olduğu hakikati bir kez daha ifade ve ispat edilmiştir.

Eyledi çeşmin mücellâ kühl-i *mâ-zâğ'a'l-basar*
*Len terânî*den rehâ oldı cenâb-ı Mustafâ (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, XI/10)

[*Mâ-zâğ'a'l-basar*¹⁵ sürmesinden gözleri cilalandı. Hz. Mustafa *len terânî* nidasından kurtuldu.]

Neccâr-zâde Rızâ bir kez daha Hz. Muhammed ile Hz. Musa karşılaştırılmıştır. Hz. Muhammed, Miraç'a yükselirken *gözü kaymadan* *rü'yetullaha* müşahede etmiş, Hz. Musa ise *rü'yetullaha* vasıl olamamıştır. *Len terânî*'nin alıntılanma vesilesi bu hitabın muhatabının Hz. Muhammed olmadığını, Hz. Musa olduğunu belirtmektir.

Len terânî lebi niyâza virür
Lezzet-i bûse-i yed-i beyzâ (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 12/5)

[*Len terânî* hitabı, beyaz tenli eli öpmeye duyulan lezzetten dolayı dudağı yalvartır.]

Yed-i beyzâ ibaresinde tevriyeli bir anlatım dikkat çekmektedir. *Yed-i beyzâ* terkibi hem Hz. Musa'nın bir mucize eseri olarak koynuna sokup çıkardıktan sonra bir nur içinde parlayan elini hem de sevgilinin apak elini akla getirecek şekilde kullanılmıştır. Bu terkipte *sevgilinin eli* anlamı daha baskındır. Âşığın dîdârı görme isteği sevgili tarafından *len terânî* ile cevaplandırıldığı için âşık yalvarmaya başlar, zira daha önce öptüğü o *yed-i beyzâ*'nın lezzetini hatırlamıştır. *Len terânî* ifadesiyle sevgilinin verdiği olumsuz cevaba göndermede bulunulmuştur.

¹³ Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım., Kasas, 28/30; Bir zamanlar Mûsâ, ailesine, (Şu uzakta) bir ateş bulunduğunu fark ettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için ondan bir parça kor getireceğim demişti., Neml, 27/7.

¹⁴ Böylece Allah, kuluna *vahyini iletti.*, Necm, 53/10.

¹⁵ Göz kaymadı..., Necm, 53/17.

Len terânî peykerinden rûy-ı âlindir garaz

Tûr-ı dîdâr-ı tecelliden misâlündür garaz (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 42/1)

[*Len terânî* dîdârından maksat, al yüzündür. Tûr Dağı'ndaki tecellinin amacı ise yüzündeki tecellinin benzerini göstermektir.]

Beyitte sevgilinin yüzünün güzelliği merkeze alınmış ve Tûr Dağı'ndaki tecelli ile sevgilinin al yüzündeki tecellinin benzerliğine işaret edilmiştir. *Len terânî* nidası sevgilinin cemalini görmek isteyen âşığa verilen menfi bir cevap olarak zikredilmiştir.

Len terânî peykerinden eyleyen ref-i nikâb

Mahrem-i esrâr olur varlık hicâbından geçer (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 83/4)

[*Len terânî* yüzündeki perdeyi kaldıran, sırların aşınası olur, varlık perdelerinden geçer.]

Len terânî perdeye benzetilerek bu perdenin altında nice sırların gizlendiğine değinilmiştir. Cemalullaha talip olan salikin maddeyi geride bırakması hâlinde bu perdenin altındaki sırlara vakıf olacağına işaret edilmiştir.

Cemâlin *len terânî* peykerinden eyleyüp izhâr

Vücûd-ı ehl-i aşkı Tûr-ı dîdâr eyleyen kimdir (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 102/2)

[Güzelliğini *len terânî* simasında gösteren ve aşk ehlinin vücudunu tecellinin görüldüğü dîdâr dağı eyleyen kimdir?]

Yüz, cemalin yansıdığı bir aynadır, hüsün bu ayna vasıtasıyla bilinir. Tûr Dağı ve âşıkların vücudu cemalin tecelli ettiği aynalardır. Bütün aynalardaki suretler, ilahî cemalin görüntüsünden ibarettir. Beyitte bütün tecellilerin kaynağının Allah olduğu belirtilerek *len terânî yüze / Tûr'a* benzetilerek ilahî cemalin bura(lar)da tezahür ettiğine dikkat çekilmiştir.

Hüveydâ eylemiş veçhin nikâb-ı *len terânî*den

Cemâlin sûret-i insân-ı kâmilde 'ayân itmîş (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 132/6)

[Yüzünü, *len terânî* peçesini kaldırarak apaçık göstermiştir; cemalini, kâmil insanların yüzlerinde aşikâr kılmıştır.]

Burada daha önceki beyitlerin aksine perde-yüz münasebeti farklı bir açıdan ele alınmıştır. Saklamak, gizlemek ve örtmek için kullanılan *nikap*, artık kaldırılmış; cemal, bütün güzelliğiyle görünür hâle gelmiştir. Cemalin görüldüğü, tezahür ettiği ayna da insan-ı kamillerin simalarıdır. Esasında *Her kâmil insanın yüzünde ilahî cemal görünmektedir, Tûr Dağı'ndaki tecelliye değil, bu insanların yüzlerine bakınız.* mesajı verilmiştir. *Len terânî* hitabındaki görme yasağı kaldırılmış, zira O, görebilenler için belirgindir, aşikârdır denilmek istenmiştir.

Pür olmuş zevk-i vahdetle hitâb-ı *len terânî*den

Tecellî-hâne-i nûr-ı cemâl-i kibriyâdur dil (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 174/2)

[Gönül, Cenab-ı Hakk'ın cemalinin tecelli ettiği bir hanedir. Bu hane *len terânî* hitabından dolayı vahdet zevkiyle dolmuştur.]

Gönül büyük bir iştiaqla sevgiliye tutkundur, tek gayesi sevgiliyi görmek ya da onunla konuşmaktır. Umumiyetle buna muvaffak olamaz. Beyitte sevgilinin yüzünü göremeyen fakat sesini duyan ve bundan büyük bir lezzet alan bir âşık tasvirine yer verilmiştir. Bu zevkin duyulmasındaki sır, âşığın muhatap olarak kabul edilmiş olmasıdır. Muhatap alınmak, sohbe değeri görülmek âşığın sevgilinin indindeki kıymetine bir işarettir. *Len terânî* hitabıyla âşık/gönül muhatap alınmış, bu hitap âşığı kendinden geçirmiş, gönlü zevkle doldurmuştur.

Tecellî-hâne-i dilde gören sen görünen sensin

Terânî peykerinden *len terânî* remzin îmâ kıl (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 181/4)

[*Terânî* yüzünde *len terânî* remzi sezilir. Tecelli evi olan gönüldeki tecelliye gören de burada görünen de sensin.]

Beyitte vahdet-i vücud görüşü hâkimdir. *Müşahede eden de edilen de gönle tecelli eden de tecelliye seyreden de Cenab-ı Hak'tır. Ben göklere ve yere sığmam fakat mümin kululumun kalbine sığarım.* (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2:165) hadisi ima edilerek

gönlün *tecelligâh-ı ilahî* olduğu hatırlatılmıştır. Gönle bu pencereden bakıldığında bir yüze benzetilen *Görürsün!* âyetinde *Sen beni asla göremezsın!* sırrının tecelli ettiği anlaşılacaktır. Bu sır da gönlün tecelliye tahammül edebilecek bir yaratılışa sahip olamamasıyla izah edilebileceği gibi vahdet-i vücud nazariyesiyle de açıklanabilir.

Çeşmüne mahsûs el-hak kühl-i mâ-zâğal-basar

Geldi Mûsâ'ya hitâb-ı len terânî neylesün (Özdemir, *Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı*, 214/4)

[Hakikaten, *mâ-zâğal-basar* sürmesi sadece senin gözüne özgüdür. *Len terânî* hitabı geldi, artık Musa neylesin?]

Hiz. Muhammed Miraç'ta Cenab-ı Hak'la görüşmüş, cemaliyle müşerref olmuştur. Bu durum Hiz. Muhammed'in gözüne çekilen *mâ-zâğal-l-basar* (*Göz kaymadı...* Necm, 53/17) sürmesiyle izah edilmiştir. Hiz. Musa bu sürmeden mahrum olduğu için onun görme arzusu *len terânî* canibinden dönmüştür. Beyitte *len terânî* âyeti iki peygamberin ind-i ilahîdeki makamlarını ortaya koyan bir kıtas olarak sunulmuştur.

Kelîm'e dendi ammâ len terânî

Velî bu 'aynı ile gördü anı (Yenikale, *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, 3/45)

[Hiz. Musa'ya *len terânî* denilmiş fakat Hiz. Muhammed Cenab-ı Hakk'ı gözleriyle görmüştür.]

Hiz. Musa'ya *len terânî* (*Sen beni asla göremezsın!*) denilmesine; *Kur'ân'* da *lâ-tüdrîkühü'l-ebâr* (*Gözler O'nu idrak etmez!* En'am, 6/103) âyeti zikredilmesine rağmen Hiz. Muhammed bundan muaf tutulmuş, O'nu bizzat gözleriyle müşahede etmiştir. *Len terânî* yine iki peygamberden hangisinin üstün olduğunu ispat eden bir delil olarak zikredilmiştir.

Hayâl-i 'ârızın bâğ-ı tecellîde gül olmuşdur

Nidâ-yı len terânîden nigâhım bülbül olmuşdur (Arslan, *Antepli Aynî Dîvânı*, 60/1)

[Tecelli bahçesinde yanağının hayali gül olmuş, *len terânî* nidasından nazarım bülbül olmuştur.]

Görölmek istenen yanaktan maksat sevgilinin gül yüzüdür. Sevgili, gül yüzüne bakmak isteyen âşığa *len terânî* diye cevap verir. Sevgilinin cemalinden mahrum kalan gözler, güle vasıl olamayan bülbül gibi feryat etmeye başlar. Beyitte güzele müştak bir âşık ile ona *len terânî* diyen sevgili arasındaki ilişki gül-bülbül mazmunu üzerinden verilmiştir. İktibas bu vesileyle kullanılmıştır.

Virdin ey meh-rû kelâm-ı len terânîden cevâb

Tûr-ı dilde bir tecellîzâr olur sandım seni (Arslan, *Antepli Aynî Dîvânı*, 208/2)

[Ey ay yüzlü! Seni, gönül dağımda bir tecelligâh olursun sanmıştım ama sen bana *len terânî* sözyle cevap verdin.]

Gül yüzlü yârin verdiği cevap, olumsuz olsa da âşığa umut bahşetmiştir. Çünkü verilen her cevap âşık tarafından muhatap olarak kabul edilmenin ve bir değer atfedilmenin işareti olarak yorumlanmıştır. Fakat ay yüzlü güzel, tecelli mekânı olarak âşığın gönlünü seçmemiş, ona *len terânî* cevabını vermiş ve nihayetinde âşık hayal kırıklığına uğramıştır. Âşığın görme arzusu, sevgilinin *len terânî* cevabıyla reddedilmiştir.

Hitâb-ı len terânî Mûsâ'ya olmuş iken ammâ

Hiyâz-ı rü'yete zâtın du'âdır yâ Resûlallâh (Coşgun, *Necîb Dîvânı*, 180/8)

[Ey Allah'ın Resülü! Her ne kadar *len terânî* hitabının muhatabı Musa ise de senin zatın suret havuzlarının görülmesi için yapılan bir duadır.]

Hiz. Musa ile Hiz. Muhammed *len terânî* vesilesiyle karşılaştırılırken önce *len terânî* hitabı, Hiz. Musa'nın mertebesinin ulviyetine bir vesika olarak gösterilmiştir. Ardından Hiz. Muhammed'in mertebesini işaret etmek amacıyla bariz olmasa da *levlâke*¹⁶ hadisine göndermede bulunduğu söylenebilir. Hiz. Muhammed'in derecesinin Hiz. Musa'nın derecesinden daha yüksek olduğunu göstermek amacıyla Hiz. Muhammed'in zatı ve duası öne çıkarılmıştır. Varlığın yaratılması, bir surete bürünmesi ve görünmesi zatının duasının bir neticesi olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶ *Levlâke levlâke le-mâ halektül-eflâk / Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.*, Aclûnî İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351/1932, II/164.

1.7. XIX. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibas

*Len terânî*dir bana va'd-i visâl

Tâlib-i dîdâr-ı küstâhî menem (Okçu, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 216/4)

[*Len terânî* bana vuslat sözüdür. Haddini bilmeden dîdârı görmek isteyen benim.]

Âşğın sevgilinin yüzünü görme talebi, küstahça bir tavır olarak değerlendirilmekle birlikte alınan olumsuz cevap bir kavuşma vaadi olarak yorumlanmıştır. Burada âşık-mâşuk arasındaki genel teamülün aksine vuslata ve müşahedeye dair olumlu bir tablo çizilmiştir. Beyitten *len terânî* ifadesinin/hükmünün dünya ile sınırlı olduğu, başka bir ifadeyle geçici olduğu ve ahreti kapsamadığı anlamı da çıkarılabilir. Bununla birlikte *len terânî*, âşığa *Hayır!* denilirken başvurulan bir iktibas hüviyeti olarak kullanılmıştır.

Len terânî-sencî-i tenzîh idi çünkim murâd

Yâ niçin dil âb-ı şerm-i kûh-ı Tûr etdin beni (Okçu, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, 332/8)

[Ey gönül! Mademki *len terânî*den murat O'nun kusur ve noksanlardan uzak olduğunu göstermekti, o hâlde bana niçin Tûr Dağı'nda utanma gözyaşları döktürdün?]

Tûr Dağı'nda dîdârı görme isteği ve bu isteğe verilen *len terânî* cevabı aslında Allah'ı tenzih etmeye vesile olmuştur. Şair kendini Hz. Musa yerinde farz ederek *Mademki tecelliden maksat tenzihtir, ey gönül, o hâlde neden utanmama vesile olan gözyaşlarımı akıttın?* demek suretiyle ilahî hikmeti anlamaya çalışmıştır. Şair, cevabı sorunun içine gizleyen bir soru yönelmiş ve cevabını *Tecelliden murat tenzihtir.* demek suretiyle aslında kendisi vermiştir. İktibas diğer beyitlerde karşılaşılmayan ayrı bir inceliği öne çıkarmıştır: *Len terânî* cevabı ve Tûr Dağı'ndaki hadiseler tenzih-i ilahiyeye vesile olmuştur.

Len terânî gussasından kurtulup âzâd olan

Bûy alır her bir çiçekden Fennî çiden nem kapar (Hocaoğlu, *Yenişehirli Fennî Dîvânı*, 41/6)

[*Len terânî* gamından kurtuluşa eren kişi her bir çiçekten koku alır, Fennî ise her çiyden nem kapar.]

Umduğuna nail olamayanlar hüzne kapılırlar. *Len terânî* ifadesi de muradına kavuşamayanları temsil eden sembolik bir hitaptır. Aynı zamanda etkisinden kurtulup azat olunması gereken bir kederdir. Azat olanlar, huzura erer. Beyitte bu huzur da her çiçekten güzel koku almaya benzetilmiştir. Kendini azat olamayanların safına kaydeden Fennî, güzel koku almak yerine çiğden nem kapan biri olduğunu söyleyerek talihsizliğine atıfta bulunmuştur. *Rû'yetullaha* vasil olamadığından Hz. Musa da bu zümreye dâhil edilmiştir.

Bu vahdet ehlinin hâlin haber vir kendi kendinden

Tekellüm kıl *terânî*den var ol anda dîvân ol gel [Baş, *Ömer Hulûsî Dîvânı*, 290/6]

[Kendi hâlinden esinlenerek bu vahdet ehlinin hâlini haber ver; o anda divan ol gel, var *terânî*den bahset.]

Beyitte geçen *ehl-i vahdet* ifadesinden şairin *vahdet-i vücud* düşüncesinin mensubu olduğu anlaşılmaktadır. Şairin kendine/muhatabına hitabından *vahdet-i vücud* ehlinin hâlini idrak etmek için kaynak ya da şahıslara bakmak yerine kendi hâlet-i ruhiyesine, keşif ve kerametlerine kısacası mahiyetindeki tecellilere bakılarak *vahdet-i vücud* ehlinin hâllerinin anlaşılabilirliği sonucu çıkarılabilir.

Beyitteki *terânîden tekellüm kılmak* ifadesi, Cenab-ı Hakk'ın rüyetinin imkânsızlığından dolayı *bu hakikat hakkında konuşulabilirliğine fakat bizzat idrak edilemezliğine* bir gönderme olarak değerlendirilebilir.

Şeyh Hulûsî nutkını gel *len terânî*den işit

Vahdet ehli dilde k'anun varlığı Hak yolların (Baş, *Ömer Hulûsî Dîvânı*, 394/7)

[Şeyh Hulûsî nutkunu gel, *len terânî*den işit ki Hakk'ın yollarının varlığı vahdet ehlinin gönlündedir.]

Birinci mürada *len terânî* hitabıyla *rû'yetullahın* imkânsızlığı vurgulanmış, ikinci mürada ise *vahdet-i vücud* merkeze konularak Hakk'ın yollarının *vahdet ehlinin* gönüllerinde bulunduğu değinilmiştir.

Len terânî perdesin keşf eyledi Perverdigâr

Kim bana zâhir göründi sırr-ı dilde Kirdigâr (Çavuşoğlu, *Ahmed İrşâdî Dîvânı* s. 9, 12, 14)

[Varlığı besleyen ve terbiye eden Allah'ın inayetiyle *len terânî* perdesi keşfolundu ve gönülde gizlenen sır, bana apaçık göründü.]

Beyitte *len terânî* bazı sırların üzerine çekilmiş bir perde olarak tasavvur edilmiş. Aralanması ve çözülmesi hayli güç olan bu perde ve sır, ilahî inayetle perde ve sır olmaktan çıkmış; hakikati, kalpte gün gibi aşikâr olmuştur. Divanın sonunda yer alan bu beyitle şair, bir taraftan eserini tamamlamaktan duyduğu memnuniyeti ifade etmiş bir taraftan da eserin nihayete ermesinde nail olduğu ilahî lütfu, *len terânî* perdesin açılmasıyla izah etmiştir.

Terk-i varyiyet ile söylesin *erinî erinî*

Len terânî dimez ol yâr hüveydâ görünür (Bilgin [a], *Nigârî Dîvânı*, 191/8)

[Âşık ne zaman varlıktan soyunarak *Bana görün, bana görün.* derse o zaman sevgili, *Sen beni asla göremezsin!* demez, apaçık görünür.]

Sevgilinin cemalini göstermek istememesi, âşığın görebilmenin gereklerini yerine getirip getirememesine bağlanmıştır. Âşık maddeden arınmayı ve benliğinden soyunmayı başardığında sevgili ona *len terânî* demediği gibi cemalini de apaçık gösterecektir. Beyitte *len terânî* iktibası, birçok beyitte görüldüğü üzere sevgilinin hüsnünü göstermekten imtina ederken âşığa verdiği menfi bir cevap olarak kullanılmıştır.

Hayret-efzâ-yı tekellüm 'âlem-i güftârda

Erinîden ben len terânîden makâl eyler nigâr (Bilgin [a], *Nigârî Dîvânı*, 195/4)

[Söz diyarında benim *erinî* (*Bana görün.*) demem, sevgilinin de *len terânî* (*Sen beni asla göremezsin!*) demesi şaşkınlığı ve hayreti arttırır.]

Klasik şiirde umumiyetle âşık, sevgili görmeyi başaramaz. Âşıkla sevgilinin arasındaki ilişki genellikle bu minval üzere ilerlerken beyitte *len terânî* cevabına şaşılması ve hayret edilmesi ilginç bir tutum ve orijinal bir söyleyiş olarak değerlendirilebilir. Beyitteki *len terânî* iktibası rüyet talebine verilen olumsuz bir cevap olarak kullanılmıştır.

Matlab-ı didârlıktan kesme kim vakit olur

Len terânî söylemez cânân ey cân çekme gam (Bilgin [a], *Nigârî Dîvânı*, 498/8)

[Ey gönül, gam çekme, umudunu yitirme, görme arzundan vazgeçme! Sevgili gün gelir *Sen beni asla göremezsin!* demez.]

Gönle seslenilerek şu an sevgili kendini göstermekten imtina etmiş olsa da bunun ilelebet böyle devam etmeyeceği ve zamanı geldiğinde sevgilinin yüzünü göstereceği telkin edilmiştir. Diğer beyitlerin aksine bu beyitte âşığın sevgiliyi görmesinin mümkün olduğu ele alınmıştır. Olumsuzluğa işaret eden *len terânî* cevabının değişeceği ve rüyetin gerçekleşeceği fikri işlenerek olumlu bir tablo çizilmiştir. Bu tablo, *len terânî* hitabının dünyada geçerli olduğuna, ahirette rüyetin mümkün olacağına bir işaret olarak değerlendirilebilir.

H'ânında simât-ı *len terânî*

Helvâsı anın da *ten tenânî* (Kaya, *Osman Nevres Dîvânı*, s. 604)

[Sofrasında yemeği, *len terânî*; helvası da *ten tenânî*dir.]

Beyitin alındığı *Destâr-ı Hayâl* mesnevisinde kimya ve simya ilimlerine düşkün Emir-zâde olarak anılan bir gence, lalası Ferruh tarafından ibretli altı farklı hikâye anlatılır. Bu hikâyelerden biri olan *Destâr-ı Hayâl*'de Kâmurân adında destâra / sarığa düşkün hayalperest bir sultanın maruz kaldığı hayal kırıklığı ve aldatılması konu edilir. *Len terânî* iktibasının geçtiği yukarıdaki beyitte sultanı aldatan kişinin olumsuz vasıfları tasvir edilmiştir (Kaya, *Osman Nevres Dîvânı* 490-534). Bu beyitte zikredilen *ten tenânî*, oldukça beğenilen bir helva çeşidi olup daha çok darbimeselerde kullanılmakla birlikte adından söz edilen bu helva ne yenilmiş ne görülmüştür (<https://abadis.ir/fatofa>, [Erişim Tarihi: 22 Haziran 2024](#)). Beyitte *len terânî* iktibası ile *ten tenânî* helvasına atıfta bulunulmasıyla sultanın zaafını suistimal eden o şahısın aslında sanatının erbabı bir dokumacı olmadığı, aksine bir sahtekâr olduğuna dikkat çekilmiştir. Başka bir

ifadeyle beyitte, o kişinin büyük erdemlere sahip olmadığı anlatılırken temel değerlerden de mahrum olduğuna dikkat çekilmiştir.

Şair *len terânî* ile *ten tenânî* ibarelerindeki anlam derinliğini öne çıkarmasının yanında ifadelerdeki sanatsal incelikleri de gözetmiştir. Kelimelerdeki harf sayısı, harflerdeki ünlü-ünsüz, kapalı açık uyumu ile *ten* lafzının *len* edatını çağrıştıracak şekilde kullanılmasıyla her iki ifadenin telaffuzundaki müzikalitelere ayrı bir estetik kattığı görülmektedir. Yanı sıra *len terânî* ile *ten tenânî* arasında nakıs cinas kullanıldığı söylenmelidir.

Nâr-ı Tûr-ı Mûsî-i nûr-ı tecellâ-yı Cemâl
Sırr-ı bang-i *len terâ* bir âh bir ben bir gönül (Yıldırım, *Osman Şems Dîvânı*, 423/6)

[Musa'nın Tûr Dağı'nın yakınında gördüğü ateş,¹⁷ cemalin tecellisidir. *Len terâ* sedasındaki sır bir ah, bir ben bir de gönüldür.]

Beytin ilk mısrasında Tûr civarında görülen nar ile Tûr'da tecelli eden nurun kaynağının aynı olduğu, her ikisinin de kaynağının Cemal-i ilahî olduğuna işaret edilmiştir. İkinci mısrasında ise *len terânî*'nin esrarlı bir hitap oluşuna dikkat çekilmiş ve bu sırrın anahtarının da *âh*, *ben* ve *gönül*de bulunduğu ima edilmiştir.

Klasik şiirde Allah lafzının, zaman zaman sadece ilk ve son harfleri yazılarak *âh* kısaltmasıyla verilmesi göz önüne alındığında beyitteki *âhtan* maksadın Allah olduğu ifade edilmelidir. Çünkü *len terâ* sözünün sahibi O'dur ve o sözün manasını da en iyi O bilmektedir.

Şems gönlüm mazhar-ı nûr-ı tecellîdir velî
Mazhar-ı râz-ı hitâb-ı *len terâ*dır kâlibim (Yıldırım, *Osman Şems Dîvânı*, 461/5)

[Ey Şems! Gönlüm, tecelli nurunun zahir olduğu yerdir fakat kalıbım *len terâ* hitabının sırrının görüldüğü yerdir.]

Beyitte iç-dış ilişkisine atıf yapılarak ruh-ten/gönül-kalıp tezaadına dikkat çekilmiştir. Tecrid yoluyla kendine seslenen şair; gönlü, nüfuz ve sirayet etme gibi vasıflarından dolayı nurun tecelli ettiği manevî bir mekân; bedeni de parçalanma ve dağılma özelliklerinden dolayı *len terânî* hitabının tecelli ettiği Tûr Dağı olarak tasavvur etmiştir. Bu tasavvurla gönlün soyut ve parçalara ayrılmayan mahiyeti, bedeninin de somut ve her an dağılabilen hususiyeti vurgulanmıştır.

Bu sırrı tuymak istersen haber al *len terânî*den
Ki bir Mûsâ gibi merde bu benlik perdedâr oldı (Yıldırım, *Osman Şems Dîvânı*, 664/3)

[Bu sırrı duymak istersen *len terânî*den haber al ki benlik, Musa gibi şecaatli birine perde oldu.]

Önceki beyitlerde daha çok *len terânî* bir perdeye, bu beyitte ise *benlik* bir perdeye benzetilmiştir. Beyitte Hz. Musa bir taraftan *merd* olarak methedilmiş, diğer taraftan bir peygamber için tasvip edilmeyen *benlik* hasletine sahip biri olarak zikredilmiştir. Beyitteki *benlik* lafzını, *enaniyet* anlamından ziyade *maddî vücüt / beden* olarak yorumlamak daha isabetli olabilir. Buradan maddî gözün Allah'ın cemalini görmeye muktedir olmadığı sonucu çıkarılabilir. Böyle bir yorum peygamber vasıflarına aykırı değildir. Şairin gerçek maksadını tayin etmek zor olsa da en azından beytin böyle bir manaya hamledilmesi mümkündür. Beyit bu bakış açısıyla yorumlandığında *mert* ile *benlik*, başka bir ifadeyle *medih* ve *zem* arasındaki tezat da ortadan kalkmış olur.

1.8. XX. Yüzyıl Divanlarında Len Terânî İktibası

Sezâdır şu 'le-i hüsnünle ser-tâ-pâ adîm olsa
Acîb olmaz dönüp hurşîd gökten meh dü-nûm olsa
Bulunmaz bir mesîlin zerrelere mihr-i cesîm olsa
"Eger nûr-ı ruhun pertev-dih-i çeşm-i Kelîm olsa

¹⁷ Hz. Musa ateşten bir kor almak ya da varsa ateşin yanında bulunan birinden yol sormak için uzaktan gördüğü ateşe yaklaşır. Ateşin yanına varınca bir ağaçtan ilahî bir nida yükselir., Tâ Hâ, 20/9-11; Neml, 27/7-8; Kasas, 28/29-30.

Hicâb-ı *len terânî* çâk olur berk-i tecellâdan" (İsen - Canım, *Hamâmîzâde İhsân Dîvânı*, 3/2)

[Senin (Hz. Muhammed) güzelliğinin parlıtısından baştan ayağa her şey yok olsa yaraşır. Güneş, tersine dönse, ay ikiye yarılrsa şaşılmaz. Zerreler büyük bir güneş olsa senin gibi parlak bir güneşe emsal olamaz. Eğer yanağındaki nur, Hz. Musa'nın gözüne ışık verseydi, o tecelli şimşeginden *rü'yetullaha* engel olan *len terânî* perdesi yırtılırdı.]

Hz. Muhammed'in güzelliği methedilirken güneşin kısa bir süre tersine hareket etmesi ve ayın iki parçaya ayrılma mucizelerine atıfta bulunulmuştur. Övgü, zerre-güneş münasebetine dikkat çekilerek *nur / ışık* mazmunu bağlamında devam ettirilmiştir. Yanağındaki nur öylesine parlaktır ki bu nurdan bir parça Hz. Musa'nın gözünde bulunsaydı adeta bir şimşegın tecellisiyle *len terânî* perdesi parçalanırdı. Tahmisin son iki mısrasında sık sık rastlanan bir mukayeseye yer verilmiş ve Hz. Muhammed'in Hz. Musa'dan üstün olduğu ortaya konulmuştur. Tahmiste rüyete mâni olan *len terânî* perdesinin Hz. Muhammed'in yanağındaki nurun tecellisiyle yırtılacağı ifade edilmiştir.

2. Len Terânî Muhtevalı Bir Manzume

Nağme-i Len Terânî

1. Gönül mir'ât aşka ma'kes-i ma'nâ-yı fitratdır
O aşkın cilvegâhı safha-yı ihfâ-yı vahdetdir
Talepkâr-ı cemâl olmak egerçi Kelîmiyyet'dir
O burcun neyyir-i hâsı makâm-ı hâtemiyyetdir
Serîr-i *lî-ma'a'llâh*¹⁸ tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

2. Nice yüz bin kelime *len terânî* karşı gelmiştir
Ne bî-had 'âşık-ı şûrîde Tûr-ı kalbi delmiştir
Bu sevda çok sebük-pâ zümre-i 'uşşâkı çelmiştir
Bunu 'irfân-ı Tûr-ı hâtemi ancak ki bilmiştir
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

3. Bu yolda cân u başından geçen 'uşşâk pek çokdur
Ridâyı Kibriyâsız zât-ı mahbûbı gören yokdur
Dil-i 'âşıkdaki cilve-i vücûh zât-ı ma'sûkdur
Bunun ma'kûsunı zanneyleyen mağbûn u mefrûkdur
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

4. Tarîk-i vecd ü 'aşka müntehâ bâb-ı *mesânî*dir¹⁹
Anın *lâ-tudrikühü'l-ebârî*²⁰ senâ-hân-ı şânıdır
Tecellî olsa da zâtı degil berkî vü ânîdir
Bütün 'uşşâk u aktâbının cevâbı *len terânî*dir
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

5. Doğunca tal'at-ı nûrî sıfât-ı şark-ı 'izzetden
Hicâb-ı *len terânî* velî eder zât-ı hüviyyetden

¹⁸ Tasavvufî muhtevalı eserlerde sık sık atıfta bulunulan bu lafzın tam metni şöyledir: *Lî-ma'a'llâh vaktün lâ-yese'unî fihi melekün mukarrebün velâ nebiyyün mürselün* (Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.) *Aclûnî, Keşfü'l-hafâ*, II/173-174; Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul: 2013. s. 469).

¹⁹ *Ant olsun ki sana yedi tekrarlanamı (yedi ayet olan Fatıha suresini) ve büyük Kur'an'ı verdik.*, Hicr, 15/87.

²⁰ *Gözler, O'nu idrak edemez...*, En'ân, 6/103.

*Ene'llâh*²¹ nağmesi peydâ olur eşcâr-ı kesretten
Sanur bî-çâre âşık da nişân buldı o hazretten
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

6. Alup dervîş remz-i *len terânî*den tesellîyi
Nazar kıl Tûr-ı ahfâya bırak bu zevk-i ca'lîyyi
Gözet mişkât-ı dilden nûr-ı misbâh-ı tecellîyi
Salât-ı çâr tekbîr et unut lâkin musallîyi
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

7. Kitâb-ı 'aşk-ı tevhîdi oku insân-ı ma'nâdan
Yürü kurtar dil ü câmı hayâlât-ı müsennâdan
*Nefâhtü*²² remzini anla çıkar kübrâ bu suğrâdan
Bütün işrâk eder arz-ı vücûdun nûr-ı Mevlâ'dan
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

8. Edersen elli bin yıl²³ sırrını ikmâle ermezsin
Komazlar bâğ-ı lâhûtîde zâtdan gonca dermezsin
Harîm-i zât-ı bî-çûn-ı Hudâ'ya burda girmezsin
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

9. Muhammed nüsha-i kübrâ hakâyık anda peydâdır
Odur ankâ-yı lâhûtî vücûdî *lâ vü illâd*ır
Odur mebde bu varlıklar zuhûrundan hüveydâdır
Anın sırrında mahvolmak müsemma-yı *ev ednâd*ır²⁴
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

10. Bu bahs-ı *len terânî* arsa-i mahşerde de bitmez
Senin seyr ü sülûkun **Fevzî** o menzilgâha yetmez
Bu nakd-i aşkın o zâtı tecellî çün vefâ itmez
Hüviyyet mülküne fahr-i cihândan başka yol gitmez
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

11. Gel öğren sırr-ı tevhîdi kulûb-ı ehl-i ma'nâdan
Bu dehrin râzını terk et ne öğrendin mu'ammâdan
Sor anla ders-i tevhîdî hafâ-yı sırr-ı Mûsâ'dan
Kelîmullâh olan ednâ degildir Tûr-ı Sînâ'dan
Serîr-i *lî-ma'a'llâh* tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
Dil-i Mûsâ-yı 'aşka *len terânî* 'ayn-ı rü'yettir

²¹ Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Muhakkak ki **ben**, yalnızca ben, âlemlerin rabbi olan **Allah'ım!**, Kasas, 28/30.

²² Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan **üflediğim vakit** siz de hemen onun için secdeye kapanın., Hicr, 15/29.

²³ Elli bin sene ifadesi şu âyetten iktibastır: Melekler ve Ruh (Cebrail) ona / Allah'a süresi **elli bin yıl** olan bir günde yükselir., Me'âric, 70/4.

²⁴ Öyle ki, iki yay kadar **hatta daha yakın oldu.**, Necm, 53/9.

12. Yed-i beyzâ-yı mürşidden muhabbet câmunı nûş et
 Alup feyz-i hüviyyet 'arş-ı dilden 'aşka gel cûş et
 Hitâb-ı len terânîye bütün a'sâbını gûş et
 İşit de len terânîyi cihânı mest u medhûş et
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

13. Oku geç hikmet-i dehrî bu dersde kalma sen ebter
 Buna hikmet yetişmez nûr-ı 'aşk u şevk ü zevk ister
 Tecellîzâr-ı Mûsâ ol 'asâ-yı cezbeni göster
 Zemîn-i 'aşk u vicdânî semâ-yı sidreden berter
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

14. Bütün eşyâ ene'l-hak çağrışur hakkın lisânından
 Anın tevhîdini söyler zemîninden zamânından
 Zuhûrî anın zuhûrîdır mekânı lâ-mekândan
 Yine hayrettedir 'âşık bu sırrın tavr u şânından
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

15. Livâ-yı evsa dirler nice bin pîr-i Geylânî
 Ne Bistâmîler anda çağrışur nağme-i Subhânî
 Ene'l-hak sayhası Mansûrları orda eder fânî
 Nice bin Edhem'e terk etdirir taht-ı Horâsânî
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

16. Hitâb-ı len terânîyi küçük görme behey 'âşık
 Anın tahtındadır rü'yettir safâ-yâb ol hicâbdan çık
 Gönülden ince bir fikr et nedir mantûk nedir nâtık
 Sülûk-i ehli dil üzre sebât et sâdık ol sâdık
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

17. Hitâb-ı len terânî rütbe-i fevka'l-me'âlîdir
 Kelîmiyyet nedîmiyyet anın remz ü me'âlîdir
 Nakîb-i zât-ı Hak olmuş muhâtab zât-ı 'âlîdir
 Harîm-i sıfatullâhda bulunmak nakd-i hâlîdir
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir

18. Gel ey **Fevzî** bu yolda kıl tevakkuf pek uzun gitme
 Bilenler senden 'ârifdir cehûle nağme öğretme
 Semâ'-ı len terânîden dil-i 'uşşâkı ürkütme
 Harîm-i Ahmedî'de muntazır ol şedr-i hall etme
 Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmeddiyyet'dir
 Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yettir (Şahin, *Mustafa Fevzî Şiirleri*, 2023).

Şu ana kadar araştırmaya dâhil edilen beyitlerin tamamı divanlar esas alınarak tespit edilmiştir. *Nağme-i Len Terânî* manzumesi, başlığı ve muhtevasıyla araştırma konusu hakkında önemli bir kaynak olmasından dolayı bir istisna olarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Baştan sona tasavvufî muhtevalı bir manzume olan şiir, on sekiz bendden meydana gelen mütekerrir müseddestir. Her bendin sonunda *Serîr-i lî-ma'a'llâh tahtgâh-ı Ahmediyyet'dir / Dil-i Mûsâ-yı 'aşka len terânî 'ayn-ı rü'yetdir* mısraları tekrar edilmiştir. Tekrar edilen bu mısraların birincisinde *serîr-i lî-ma'a'llâh*, Hz. Peygamber'in yüce makamına atfen *Ahmediyyet makamı* olarak tanımlanmıştır.

İkinci mısradaki ise görünüşte müşahedenin gerçekleşmediğine delalet eden *len terânî* ifadesi, kendi anlamının zıddını düşündürerek temaşa, bizzat aşk Musa'sının gönlünde vuku bulduğu ve *rü'yetullahın* maddî gözle değil gönül gözüyle gerçekleştiği belirtilmiştir. Aynı zamanda bu mısralarda Hz. Muhammed ile Hz. Musa'nın mukayese edildiği görülmektedir. Hz. Muhammed, *lî-ma'a'llâh* saltanatına mazhar, *Ahmediyyet makamına* nail ve her an O'nunla birlikte olma şerefine ermiş bir peygamber, Hz. Musa ise O'nu müşahede etmeye muvaffak olamamış bir peygamber olarak vasıflandırılmıştır.

Birinci bendin ilk iki mısrasında gönül, aşkın ve yaratılışın manasının tezahür ettiği bir ayna, vahdetin yazıldığı gizli bir levha olarak tavsif edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü mısralarda ise Hz. Muhammed ile Hz. Musa'nın karşılaştırıldığı sezilmiştir. Cemali görmeyi talep etmek *Kelîmiyyet* olarak adlandırılmış olsa da o burcun (talepkâr-ı cemâl olmak) özge nuru *son / mühür olma, son peygamber olma makamı* anlamındaki *hâtemiyyet makamı*dır. *Kelîmiyyet* Hz. Musa'ya, *hâtemiyyet makamı* da Hz. Muhammed'e bir atıftır. Üçüncü ve dördüncü mısralardaki mukayese mütekerrir mısralarda devam ettirilmiştir.

İkinci bend, *len terânî* ile diğer sözlerin mukayese edilmesiyle başlamıştır. Binlerce sözün ifade edeceği mana, tek bir kelam olan *len terânî*de gizlenmiştir. Bu kelam, sayısız çılgın âşığın kalp dağına delmiş; bu kelamdaki sırrı idrak etme sevdası, maksadına kısa zamanda ulaşan nice âşıkların ayağını kaydırmıştır. Bu remzin hakikatine de ancak irfan ehli vakıf olmuştur.

Üçüncü bend bir yol metaforuyla başlamıştır. Yol, bir menzile işaret eder. O menzil, *rü'yetullah*tır. *Rü'yetullaha* ermek için yola koyulan pek çok âşık, bu uğurda candan baştan geçmiştir. Âşığın gönlünde tecelli eden suretler o sevgilinin tezahürüdür. Hiçbir âşık sevgilinin zatını gizleyen o yüce perdeyi kaldıramamış ve O'nu görememiştir. Bunun zıddını iddia eden aldatılmış ve tefrikaya sebep olmuştur.

Dördüncü bendin ilk mısrasındaki *mesânî* ibaresi, Fatıha suresinin bir adı olarak yorumlandığında vecd ve aşk yolunun nihayetinde *bâb-ı mesânî*nin bulunduğu ifade edilebilir. Cenab-ı Hak *Kur'ân'da lâ-tudrikühü'l-ebâr* (Gözler O'nu idrak edemez.) âyetiyle methedilmiştir. Kâinatın bir tezahür görünse de bu tezahür, O'nun zatının sureti değil, şimşegi andıran nurunun ani bir tecellisidir. Müşahede talebine ilahî canipten verilen *len terânî* cevabı âşıkların ve kutupların da tekrar ettikleri bir cevaptır. Bu bendde rüyetin imkânsızlığı ortaya konulurken bu iddiaya *Kur'ân'dan* bir âyet, âşıklar ve kutuplar delil olarak gösterilmiştir.

Beşinci bendin ilk mısrasında izzet şarkından doğan parlak bir nurdan söz edilmiştir. Bu nur vasıtasıyla müşahede beklenirken *len terânî*, bu beklentinin aksine rüyete mâni olan bir perde olarak tasvir edilmiştir. Bununla birlikte kesreti temsil eden ağaçlardan *ene'llâh* nağmesi duyulmuştur. Ağacın bulunduğu yönden gelen bu sesin aslında ağaçtan gelen bir ses olmadığı, ilahî canipten gelen bir hitap olduğu ifade edilmiştir.

Altıncı bendin hemen başında *len terânî* bir remiz olarak tanımlanmıştır. Ardından dervişe hitap edilmiş, *len terânî*den teselliye alan dervişten sunî zevkleri bırakması, gizlenmiş Tûr'a nazar kılması, gönül kandilinden tecelli nurunu gözetmesi buyurulmuştur. Son olarak dervişten (cenaze namazında alınan dört tekbir hatırlatılarak) dünyevî meşguliyetleri terk etmesi ve kesretten vahdete yönelmesi istenmiştir.

Yedinci bend *Oku!* emriyle başlamıştır. Burada *tevhidin aşk kitabı* okunacak kitap olarak zikredilmiş ve bu kitabın manasının da *insan-ı kâmilde* tecelli ettiği ifade edilmiştir. İç içe geçen hayallerden gönlün kurtarılması istenmiştir. *Nefahatü* iktibasıyla insanın eşref-i mahlukat ve âlemin özü olduğu ifade edilerek kâinatın insan için yaratıldığına işaret edilmiştir. Evrendeki bütün parlıkların kaynağının nur-ı ilahî olduğu dikkatlere sunulmuştur.

Sekizinci bendde sembolik bir mana ifade eden *elli bin yıl* rakamından söz edilmiştir. Bu rakamın sembolik anlamının sırrına erilemeyeceği, Allah'ın zatının künhüne vakıf olmak ve sırrının tamamını ikmal etmek için *elli bin yıl* uğraşılsa da tamamına vakıf olunamayacağı ifade edilmiştir. Sonrasında *len terânî* sevgilinin görülmesini engelleyen bir hırkaya teşbih edilmiştir. *Rü'yetullah* goncası derilemeyen ilahî bir bağa benzetilmiş ve hikmetinden sual olunmayan O Zat'ın bu dünyada mahremine vakıf olunamayacağı söylenerek rüyet-i ilahînin imkânsızlığına dikkat çekilmiştir.

Dokuzuncu bend Hz. Muhammed övgüsü hakkındadır. Âlem, *nüsha-i suğrâ*, Hz. Muhammed ise hakikatlerin tezahür ettiği *nüsha-i kübrâ*, *lâhûtî bir ankâdır*. Onun vücudu, varın var olduğunu, yokun yok olduğunu ispat eden *lâ vü illâ* hükmündedir. O, bütün varlığın yaratılış sebebidir. Onun sırrında mahvolmak Miraç'ta yücelerek *ev ednâ* ile tesmiye edilmek demektir.

Onuncu bendin ilk mısrasında *len terânî*'nin ihata edilemez ve mahşere kadar izah edilse de yine tam olarak idrak edilemez bir hakikat olduğu söylenerek anlam derinliğine dikkat çekilmiştir. Fevzî mahlasıyla yazılan bu şiirde, seyr ü sülûk müktesebatının yetersizliğinden dolayı menzile ulaşamayacağı ifade edilmiştir. Bu aşkın, o Zat'ın tecellisine bedel olunamayacağına, mülkünün hakikatine ancak âlemin övücü olan Hz. Muhammed'in yolundan gidilerek varılacağına işaret edilmiştir.

On birinci bendde *len terânî* hitabı tevhitte ilişkilendirilerek bu hitabın manasını anlama, tevhit hakikatini idrak etme koşuluna bağlanmıştır. Bunun için de hakikati arayan salike bazı nasihatler verilmiştir: *Tevhidin sırrını öğrenmek isteyen, mana ehlinin kalbine baksın. Ey fuzuli olarak zamanın sırlarını öğrenmeye çabalayan kişi, bunu bir yana bırak, bir muamma olan tevhidin sırrından ne öğrendiğini anlat. Eğer tevhit dersini ve sırrı anlamak istersen Hz. Musa'ya sor. Zira Kelîmullâh sıfatına mazhar olan Hz. Musa, hakikati anlamada Tûr-ı Sînâ'dan daha edna değildir.*

On ikinci bendin birinci mısrasında mürşit öne çıkarılırken Hz. Musa'nın *yed-i beyzâ* (*beyaz / parlak el*) mucizesi hatırlanmıştır. Muhabbet kadehi, mürşidin nurânî elinden içilir; sır, onun dilinden dökülen sözlerinden anlaşılır: *Ey salik gel, hakikat feyzini bir arş olan gönülden al ve kendinden geç, len terânî nidasını sadece kulağınla işitme, bütün duygularınla işit, işit ki bunun etkisiyle varlık mest olsun, şaşakalsın ve dehşete düşsün.*

On üçüncü bendde asrın ilim ve hikmetinin sırrı çözmedeki yetersizliğinden, sırta vakıf olmak için aşk, şevk ve zevk ehli olmanın zaruretinden söz edilmiştir. Hz. Musa'nın asâsının bir mucize eseri olarak büyük bir yılana dönüşmesine telmihen bu hadisenin cereyan ettiği yer *tecellîzâr-ı Mûsâ* olarak adlandırılmıştır. Bu vesileyle muhataptan Musavâri bir tavır beklenmiştir. Dördüncü mısrada aşk ve vicdan mertebesinin semanın ulvi makamından daha üstün olduğu ifade edilirken Hz. Muhammed'in aşk ile sidretü'l-müntehâya yükselmesi, ardından cemel-i ilahî ile müşerref olması hatırlanmıştır.

On dördüncü bendde Hallac-ı Mansur'un *Ene'l-Hak* (*Ben Hakk'ım.*) şatahatına gönderme yapılmış, duyabilenler için aslında bütün varlığın hâl diliyle *Ene'l-Hak* diye çağrıştırdıkları dile getirilmiştir. Zaman ve zemine her vakit değişirken eşyadan yükselen *Ene'l-Hak* nidası ve bu nidanın tevhidî ilan etmesi değişmeyen bir hakikat olarak sunulmuştur. Kâinattaki tecelliler ise kendine mekân isnat edilmeyen O zatın yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu tecelliler karşısında âşığın hayret makamında bulunduğu ve bütün bu tezahürün Tûr'daki *len terânî*'nin tecellisi olduğuna işaret edilmiştir.

On beşinci bendde tasavvuf büyükleri zikredilerek bu zatlar, *len terânî* sırrı etrafında bir araya getirilmiştir: En geniş sancak sahibi olan Abdülkâdir-i Geylânî ve onun gibi binlerce pir, Bayezid-i Bistâmî gibi niceleri o Sübhânî nağmeyi tekrar etmiştir. O sırrın tesiriyledir ki nice Hallac-ı Mansûrlar dâra çekilmiş ve yine o sırrın etkisiyle nice İbrahim Edhemler tahtı ve saltanatı terk etmiştir. Bu zatların adları, asırları ve telaffuz ettikleri sözleri değişmiş olsa da terennüm ettikleri nağme ve dile getirdikleri hakikatin değişmediği ifade edilmiştir. O nağme ve hakikat da *len terânî* olsa gerektir.

On altıncı bendde âşık uyarılmış, ondan hakikatin farkına varması ve nasıl bir hâl üzere olması gerektiği hatırlanmıştır: *Ey âşık! Len terânî küçük görülecek bir hitap değildir. Safâya erdiren rüyet hakikati, onun altındadır, bu hitabı küçük görüyorsan len terânî perdesinden uzaklaş. Bu hitapta söyleyenin kim, söylenenin ne olduğunu düşün. Ey hakikat yolcusu! Gönle sadık ol ve ahde vefa göster.*

On yedinci bend bütününü *len terânî* üzerine kurulmuştur. *Len terânî* hitabının yüce bir rütbe olduğu ifade edildikten sonra Hz. Musa'nın Kelîm sıfatı, *len terânî*'nin remzi; Hak'la sohbeti de yüce bir şeref olarak

değerlendirilmiştir. Hz. Musa yüce bir zat ve Hakk'ın muhatabı, masivadan uzaklaşmanın, ilahî sıfatlara aşına olmanın kıstası olarak görülmüştür.

On sekizinci bend, son benddir. Bu bendde şair, tecrid yoluyla kendini başkasının yerine koyarak kendine hitap etmiştir. *Len terânî*'nin manasının derinliğinden kinaye olarak yol metaforuyla bu yolun uzun olduğu, artık manevî seyahati nihayete erdirmenin zamanı geldiği hatırlatılmıştır. Bu hakikat (*len terânî*), erbabına zaten malum olduğundan fazla söze hacet duyulmadığı, cehalette ileri gitmiş olanlara da bu nağmenin (*len terânî*) öğretilmeyeceği ifade edilmiştir. Hoş bir seda olan *len terânî*'den âşıkların gönüllerinin ürkütülmemesi gerektiği belirtilmiştir. Son olarak da hakikati gizlemenin doğru bir yol olmadığı ve Ahmediyet haremine nazar edilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.

Sonuç

II/VIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan *rü'yetullah* meselesi, Allah'ın zatını görmeyen mümkün olup olmadığının tartışıldığı itikadî bir konudur. Bu tartışma Ehl-i Sünnet kelimcileri ile daha çok Mutezile arasında süregelmiştir. Bu tartışmada âyet ve hadisleri referans alan Ehl-i Sünnet, Allah'ın ahirette görüleceği tezini savunmuştur. Aklî delillere dayanan Mutezile ise Allah'ın ne dünyada ne de ahirette görülebileceği tezini ileri sürmüştür. *Rü'yetullah* konusunun tefsir, hadis, tasavvuf gibi İslamî bilimlerde bahis konusu edilmesi, hakkında kitapların yazılması, meselenin kelim açısından hayatî bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

İslamî ilimlerde keskin tartışmalara sebep olan *rü'yetullah* konusu ele alınırken tartışmanın taraflarınca *len terânî* (*Sen beni asla göremezsin!*) âyeti de delil olarak kullanılmıştır. Tartışmalardan bağımsız olarak divan şairleri de bu âyete sık sık atıfta bulunmuştur. *Rü'yetullah* meselesinin *len terânî* sadedinde ele alındığı bu çalışma, XIII-XX. yüzyıllar arasında yazılan bazı divanlar ve *Nağme-i Len Terânî* başlıklı bir manzumeyle sınırlandırılmıştır. Yüz yirmi altı divanın tarandığı/okunduğu bu çalışmada varılan sonuçlar şöyle özetlenmiştir:

* 82 divanda *len terânî* âyetine yer verilmediği görülmüştür: XIV. Yüzyıl: *Hoca Dehhânî Dîvânı*. XV. Yüzyıl: *Âhî Dîvânı*, *Adlî Dîvânı* (*Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni*), *Avnî (Fatih) Dîvânı*, *Dede Ömer Rûşenî Dîvânı*, *Karamanlı Aynî Dîvânı*, *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*, *Mesîhî Dîvânı*, *Mihri Hâtun Dîvânı*, *Şeyhî Dîvânı*, *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Dîvânı*, *Fezâyî Dîvânı*. XVI. Yüzyıl: *Muhibbî Dîvânı*, *Fuzûlî Dîvânı*, *Âsık Çelebi Dîvânı*, *Bâkî Dîvânı*, *Hayâlî Bey Dîvânı*, *Bursalı Rahmî Dîvânı*, *Cenâbî Dîvânı*, *Mânî Dîvânı*, *Emrî Dîvânı*, *Filibeli Vecdî Dîvânı*, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*, *Hayretî Dîvânı*, *Semseddin Sivâsî Dîvânı*, *Hecrî Dîvânı*, *Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı*, *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı*, *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, *Revânî Dîvânı*, *Sehâbî Dîvânı*, *Sehî Bey Dîvânı*, *Şâhî Dîvânı*, *Şevkî Dîvânı*, *Ramazan Behîştî Dîvânı*, *Vusûlî Dîvânı*, *Usûlî Dîvânı*. XVII. Yüzyıl: *Nâbî Dîvânı*, *Ahmed Nâmî Dîvânı*, *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, *Bahtî (Sultan I. Ahmed) Dîvânı*, *Beyânî Dîvânı*, *Bosnalı Âsım Dîvânı*, *Fevzî Dîvânı*, *Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı*, *Mezâkî Dîvânı*, *Nehcî Dîvânı*, *Neşâtî Dîvânı*, *Süheylî Dîvânı*, *Şeyhülislam Yahya Dîvânı*. XVIII. Yüzyıl: *Nedîm Dîvânı*, *Yahyâ Nazîm Dîvânı*, *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*, *İzzet Ali Paşa Dîvânı*, *Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânı*, *Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı*, *Salâhî-i Uşşakî Dîvânı*, *Dürrî Ahmed Efendi Dîvânı*, *Erzurumlu Zihnî Dîvânı*, *Haşmet Dîvânı*, *İbrahim Tîrsî Dîvânı*, *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz Dîvânı*, *Muvakkît-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, *Sa'id Giray Dîvânı*, *Sâkîb Dede Dîvânı*, *Erzurumlu İbrahim Hakkî Dîvânı*, *Bursalı Levhî Dîvânı*. XIX. Yüzyıl: *Bursalı İffet Dîvânı*, *Leylâ Hanım Dîvânı*, *Mehmed Sıdkî Dîvânı*, *Numân Mâhir Dîvânı*, *Sabrî (Seyyid Mehmet Emin) Dîvânı*, *Meşhurî Dîvânı*, *Şeref Hanım Dîvânı*, *Ahmed Sûzî Dîvânı*, *Yâver Dîvânı*, *Lutfî Dîvânı*, *Rîzî Dîvânı*, *Borlu Ahmed Kuddusî Dîvânı*. XX. Yüzyıl: *Şeyh Hâlid Dîvânı*.

* *Len terânî* hitabı 44 divanda iktibas yoluyla, 100 kez zikredilmiştir. Divanların 24'ünde 1'er kez alıntılanmıştır. En fazla iktibas 11 beyitle *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*'nda, 10 beyitle de *Neccâr-zâde Rîzâ Dîvânı*'nda görülmüştür. Yüzyıllara göre sıralanan divanlar ve alıntılanma sayıları aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir: XIII. Yüzyıl: *Yunus Emre Dîvânı*: 1. XIV. Yüzyıl: *Kadı Burhanneddin Dîvânı*:1, *Nesîmî Dîvânı*: 4, *Ahmedî Dîvânı*: 5. XV. Yüzyıl: *Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı*: 1, *Hamdullah Hamdî Dîvânı*: 2, *Hakîkî Dîvânı*: 2. XVI. Yüzyıl: *Hatâyî Dîvânı*:1, *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*: 2, *Muhyî Dîvânı*: 2, *Münîrî Dîvânı*: 1, *Mustafa Manevî Dîvânı*: 1, *Pîrkâl Dîvânı*: 5, *Celîlî Dîvânı*:1, *Ravzî Dîvânı*: 2, *Sirâcî Dîvânı*: 1, *Zâtî Dîvânı*: 1. XVII. Yüzyıl: *Niyâzî-i Mîsrî Dîvânı*: 1, *Na'îlî-i Kadîm Dîvânı*: 1, *Nef'î Dîvânı*: 1, *Sunullah Gaybî Dîvânı*: 1, *Şehrî Dîvânı*: 2, *Vahyî Dîvânı*: 1, *Nakşî-i Akkirmânî Dîvânı*: 4, *Ayıntablî Hâfiz Dîvânı*: 1, *Ümmî Sinan Dîvânı*: 3, *Âgâh Dîvânı*: 1, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*: 11,

Yârî Dîvânı: 6, Kâmî Dîvânı: 1. XVIII. Yüzyıl: Esrâr Dede Dîvânı: 1, Enderunlu Fâzıl Dîvânı: 4, Neccâr-zâde Rızâ Dîvânı: 10, Sünbülzâde Vehbî Dîvânı: 1, Antepli Aynî Dîvânı: 2, Necîb Dîvânı: 1. XIX. Yüzyıl: Şeyh Gâlib Dîvânı: 2, Yenişehirli Fennî Dîvânı: 1, Ömer Hulûsî Dîvânı: 2, Ahmed İrşâdî Dîvânı: 1, Niğârî Dîvânı: 3, Osman Nevres Dîvânı: 1, Osman Şems Dîvânı: 3. XX. Yüzyıl: Hamâmîzâde İhsân Dîvânı:1.

Sayısal verileri yukarıda paylaşılan *len terânî*nin anlam derinliği oldukça zengin ve çağrışım yönü son derece güçlü bir iktibas olduğu anlaşılmıştır. Bu iktibasla şu inceliklere işaret edilmiştir:

* Şairlerin tamamının *rî'yetullah* meselesine Ehl-i Sünnet'in özellikle tasavvufi bakış açısıyla baktıkları görülmüştür. Divanlarda, konu hakkındaki kelimî tartışmalara girilmemiş, *len terânî* hadisesine bir peygamber mucizesi olarak bakılmış, hadise telmih unsuru olarak görülmüş ve birçok edebî nüktenin ifadesinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

* Divanlarda *len terânî* en çok sevgilinin dilinden düşürmediği, diline pelesenk ettiği bir cevap olarak kullanılmıştır. Bu cevabın âşıkla birlikte Hz. Musa gibi geçici olarak muradına eremeyenlere verilen klişeleşmiş, ortak bir cevap olduğu söylenebilir. Hz. Musa ile âşıklar sık sık müşahede meselesi bağlamında ilişkilendirilmiş, rüyete nail olamamaları ve *len terânî* cevabıyla reddedilmeleri paydasında birleştirilmiştir. Sevgiliyi görmeyi başaramayan âşığa Hz. Musa'nın aldığı *Sen beni asla göremezsin!* cevabı hatırlatılmıştır. Bu cevap, âşığı kederlendirse de kederlenecek bir durumun olmadığı söylenmiş ve âşığın hüznü azaltılmaya çalışılmıştır. Ve rüyete nail olamamanın geçici olduğuna, bunun kesin bir ret olmadığına işaret edilmiş, rüyetin tehir edildiğine göndermelerde bulunulmuştur.

Çok sık olmasa da âşık ile Hz. Musa *maksûda eren* şahıslar olarak da resmedilmiştir. *Len terânî* bir diyalogun neticesinde söylenen bir hitap olduğundan dolayı şaire göre *maksuda ermekten* mana, *konusma* olsa gerektir. Biri Allah'ın, diğeri sevgilinin kelamıyla müşerref olduğu için her ikisi de murada ermiş kişiler olarak tahayyül edilmiştir.

Len terânî cevabının âşık-mâşuk bağlamında daha çok öne çıkarıldığı anlaşılmıştır. Âşık ne zaman sevgilinin gül yüzünü görmeyi talep etse her defasında *len terânî* cevabıyla reddedilmiştir. Bu olumsuz cevap, âşığı umutsuzluğa sevk etmemiş, aksine onda daha büyük bir iştiyak uyandırmıştır. Cemalin görülmemesi bazen sevgilinin kendini göstermeyi reddetmesinden çok kendini gösterecek güce sahip olamamasına bağlanmış, görme isteğinin reddi âşığın kabilyetsizliğine verilmemiş, sevgilinin takatsizliğine verilmiştir.

Âşık, her defasında reddedilmiş olsa da bazen kavuşma ihtimalinden de söz edilmiş ve bunun için bir şart koşulmuştur. O şart da âşığın vuslatın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hakkında yersiz ve vakitsiz bir talepte bulunmaması olarak ifade edilmiştir. Bu koşulun dikkate alınmadığı her talebin *len terânî* ile cevaplandırılacağına dikkat çekilmiştir.

Bazen âşığın sevgilinin yüzünü görme talebi küstahça bir tavır olarak değerlendirilse de *len terânî* cevabı bir kavuşma vaadi olarak da yorumlanmıştır. Âşık, teamülün aksine vuslat ve müşahede için umutlandırılmıştır. *Len terânî* cevabının *rî'yetullah* konusunda Ehl-i Sünnet'in beyan ettiği gibi daimî olmadığı ve zamanı geldiğinde sevgilinin yüzünü göstereceği telkin edilmiştir. Böylece âşığın sevgiliyi görme imkânından söz edilmiş ve buna dair umut vadeden bir tablo çizilmiştir.

Beyitlerde sevgiliden aldığı *len terânî* cevabına şaşan bir âşık portresi de çizilmiştir. Klasik şiirde âşığın reddedilmesinin bir gelenek hâlinde devam ettirildiği düşünüldüğünde âşığın aldığı cevaba şaşması ve hayret etmesi ilginç bir tutum ve orijinal bir söyleyiş olarak değerlendirilebilir. *Len terânî* ifadesi bazen sevgilinin önce umut vadedip ardından âşığı reddederken verdiği menfi bir cevap olarak kullanılmıştır. Bu cevap, kimi zaman sevgilinin güzelliğinin delili olarak gösterilmiştir.

Bazen görülmek istenen cemalin bizzat kendisi değil, *cemâlden bir nişân* yani ondan bir parıltı, bir tecellidir. Ne zaman bu parıltı âşık tarafından görülmek istense sevgilinin kıvrımlarıyla lâm (ل) harfini hatırlatan saçı ve şekil bakımından nûn (ن) harfini andıran kaşları bunu reddeder. Bu iki harf anlam yönüyle de menfi cevabı hatırlatacak şekilde bir araya getirilmiştir. Arapçada *-siz, yok, değil* anlamına gelen olumsuzluk edatı olan *lânın lâm* (ل) harfiyle başlaması âşığın talebinin reddine bir işaret olarak değerlendirilebilir. Sevgilinin olumsuz cevabının başka bir emaresi de kaşıdır. Bu cevap, sevgilinin kaşıyla desteklendiği için beyitte reddi haber veren çatılmış kaş imajının uyandırıldığı söylenebilir. Farklı çağrışımları akla getiren iki harfin birleştirilerek yazılmasıyla iktibasın ilk kısmı olan *len* (لن) edatı elde edilmiştir.

Bu edat da başında yer aldığı fiili gelecek zamana hasretmekle birlikte anlamı/cevabı olumsuz yapar ve bu olumsuzluğu pekiştirir: *tera* (*Sen görüyorsun.*), *len terânî* (*Sen beni asla göremeyeceksin!*) Bahsi geçen açıklamalar bir bütün olarak düşünüldüğünde beyitteki kavramların, sembollerin ve harflerin sevgilinin *len terânî* cevabına göre tanzim edildiği söylenebilir.

* Bir mucize eseri olarak *len terânî* iktibas birçok beyitte âşık ve maşuk ilişkisinden bağımsız olarak doğrudan doğruya Kissa-i Musa'ya atıfta bulunan bir telmih olarak kullanılmıştır. Bu muhtevadaki beyitlerde yaşanan mucizeye göndermede bulunularak Hz. Musa'nın *rü'yetullaha* mazhar olamadığı ifade edilmiştir. Müşahede talebinin *len terânî* ile reddedilmesi olumsuz gibi telakki edilse de bazen bu durum, Hz. Musa'nın ilahî nuru şüphe götürmeyecek bir mahiyette idrak etmesini sağladığı için hayırlı bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. *Len terânî* hitabı, Hz. Musa'nın itibarını ve rütbesini yükselten bir hitap telakki edilmiş ve tenzih-i ilahiye vesile kılınmıştır.

Beyitlerde iktibas ve tecelliden maksadın tenzih olarak izah edilmesi orijinal bir yorum olarak dikkat çekmektedir. Rüyet, bazen O'ndan bir iz ve işaret bazen de daha ileri bir boyutu olan apaçık müşahede olarak tavsif edilmiştir. Çoğu beyitte Hz. Musa'nın bunlardan hiçbirine nail olamadığına işaret edilirken *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*'nda dîdâr-ı Hakk'ın görülmüş olma ihtimalinden söz edilmesi farklı bir yaklaşım olarak zikredilebilir.

Hz. Musa'nın *rü'yetullaha* mazhar olamaması ve ona *len terânî* denilmesi, tecelliye biyolojik gözle seyretme arzusu, dünyevî müşahedeye talip olması, maddeden ve varlıktan tecrit edememesi, *Hû makamından* nasibinin olmaması, mütevazılıktan uzak olması, O'na yönelmeme ve benlik perdesine takılması gibi nedenlere bağlanmıştır. Rüyete mâni olan kibir, benlik gibi tasvip edilmeyen bazı vasıfların, kahir ekseriyetle methedilen ve ulü'l-azm olarak tavsif edilen bir peygambere yakıştırılmasının garipsenecek bir tasavvur olduğu söylenebilir. Beyitlerdeki benlik lafzını, enaniyet anlamından ziyade maddî vücut / beden olarak yorumlamak daha isabetli olabilir. Buradan maddî gözün / nazarın Allah'ın cemalini görmeye muktedir olamadığı sonucu çıkarılabilir. Böyle bir yorum peygamber vasıflarına aykırı değildir. Şairlerin gerçek maksadını tayin etmek zor olsa da Hz. Musa için kullanılan bu neviden lafızlara böyle bir pencereden bakılabilir. Beyitlerdeki tasvip edilmeyen ibareler, bu bakış açısıyla yorumlandığında medih ve zem arasındaki tezat da ortadan kalkmış olur. Beyitlerde aslında şair, *Tecelliye nail olmak isteyen kişi varlığından, maddeden ve benliğinden arınsın.* mesajını vermek suretiyle okuru, ulvi bir mahiyete bürünmeye ve mütevazılığa teşvik etmiş, müşahedeyi engelleyen insanın maddî yönüne ve benliğine dikkat çekmiştir.

* *Len terânî* vesilesiyle birçok beyitte Hz. Muhammed ile Hz. Musa mukayese edilmiştir. Bu mukayesede Hz. Muhammed'in Miraç'ta Cenab-ı Hakk'ı bizzat görmesi ve Tûr Dağı'nda rüyet talebinde bulunan Hz. Musa'nın *rü'yetullaha* nail olamaması delil gösterilerek Hz. Muhammed'in mertebesinin daha yüksek olduğu dile getirilmiştir. Bu genel tespit farklı örneklerle desteklenmiştir. Bunlardan biri de Hz. Muhammed'in alnında tezahür eden nur inancına dayandırılmıştır. Bu vesileyle Miraç'ta rüyete mazhar olan Hz. Muhammed'in alnında bir nurun görüldüğünden fakat bu nurun *len terânî* cevabını alan Hz. Musa'nın alnında görülmediğinden söz edilmiştir. Hz. Muhammed'in rüyeti anlatılırken *mâ-zâğa'l-basar* (*Göz kaymadı...*) denilmesi, Hz. Musa'ya *len terânî* cevabının verilmesi, üstünlüğün bazen âyet iktibaslarına dayandırıldığını göstermektedir. Aynı âyet sürme benzetmesi üzerinden bir kez daha kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in Miraç'ta Cenab-ı Hakk'ı görmesi, *Göz kaymadı...* sürmesine sahip olmasıyla; Hz. Musa'ya *len terânî* denilmesi onun bu sürmeden mahrum olmasıyla açıklanmıştır. Bir başka karşılaştırmada Hz. Musa, *len terânî* hitabına mazhar olması yönüyle övülürken Hz. Muhammed ise varlığın bir surete bürünüp görünmesi ve yaratılma vesilesi olması bakımından methedilmiştir. Farklı bir örnekte Hz. Muhammed'in yanağında beliren nura dikkat çekilmiştir. Hz. Muhammed'in yanağındaki nurun parıltısının Hz. Musa'nın gözlerinde bulunması hâlinde rüyete mâni olan *len terânî* perdesinin bu tecelliyle yırtılacağı ifade edilmiştir.

* Beyitlerde en çok vurgulanan hususlardan biri de *len terânî* nidasının celal ve cemalin yansımaları olarak tasavvur edilmesidir. Bu hitap bazen celal bazen de cemalin tecellisi olarak görülmüştür. *Len terânî* hitabı bazen kalbi yaralayan celalin tezahürü ve kahrın tecellisi olarak görülmüştür. Bazen de cemalin tezahürü olarak yorumlanmıştır. Bu tecelli öylesine kuvvetlidir ki tecelli, cemal şeklinde yansımış olsa da Hz. Musa'nın kendinden geçmesine yetmiştir. Cemal tecellisinin bayıltacak kadar güçlü olması *len terânî* hitabının lahutî âlemden gelmesiyle ve Hz. Musa'nın buna takat getirecek bir mahiyete sahip olmamasıyla izah edilebilir. İlahî azametinin ve celalin bir tezahürü olan *len terânî*, Allah'ın cemalinin herkes tarafından görülmesini ve anlaşılmasını engelleyen bir perde olarak düşünülmüştür. İlahî zatın celal suretindeki tecellisi olarak düşünülen *len terânî* nidası, yakıcı, gönül dağılayan, Hz. Musa gibi yüce bir peygamberin bile

güç yetiremeyeceği bir ateşe benzetilmiştir. Bu ateş, Hz. Musa'nın gönlünde yanan ve ıtır saçan bir ateş olarak hayal edilmiştir. Şairler bazen Allah'ın celalinden/*len terânî*'nin zuhurundan cemalin tecellisine yani narından nuruna sığınmıştır.

* *Len terânî* iktibası vahdet-i vücud nazariyesiyle de ilişkilendirilmiştir. Beyitlerde vahdet-i vücud tarikiyle fenafillah makamına eren kişinin *rü'yetullahı* talep etmeyeceğine ve *len terânî*'ye ihtiyaç duymayacağına dikkat çekilmiştir. Zira müşahede edenin de edilenin de aslında bir olduğu ima edilmiştir. Vahdet ehlinin konuştukları mevzulardan birinin *len terânî* hakikati olduğu ve bu hakikatin vahdet ehlinin manzumelerinde izah edildiğine işaret edilmiştir.

* *Len terânî* sık sık perde / nikap mazmunu üzerine bina edilmiştir. *Len terânî* perdesinin altındaki müphem hakikatin, ancak vaktin Hızır'ı olan aşkla anlaşılabilmesine değinilmiştir. Hızır-perde münasebetinin kurulmasında bir incelik gözetilmiştir. Hızır'ın ledün ilmiyle hakikatin üzerindeki perdeyi aralaması, farklı suretlerde görünmesi, kimliğinin belirsiz olması, yani bir bakıma yüzünü insanlardan saklayan, adeta bir örtü ile kapatan ve kendini gizleyen bir şahsiyet olması benzetmedeki çağrışım zenginliğini göstermektedir.

Len terânî zaman zaman perdeyle örtülen ve nice sırları saklayan bir yüz olarak düşünülmüştür. Perde-yüz münasebeti farklı açılardan da ele alınmıştır. Genellikle saklamak, gizlemek ve örtmek maksadıyla kullanılan nikap, bazen kaldırılmış, cemal bütün güzelliğiyle insan-ı kamillerin simalarında görünmüştür. Kimi zaman beyitlerde *len terânî* ilahî güzelliği görmeye mâni olan bir perde olarak tasavvur edilmiş ve bu perdenin yırtılıp rüyetin gerçekleşme imkânı, varlık ve maddeden arınma şartına bağlanmıştır. *Len terânî* Allah'ın zatının herkes tarafından görülmesini ve anlaşılmasını engelleyen bir perde olarak zikredilmiştir. Bazen *len terânî* perdesinin altındaki hakikati ancak aşka yâr olanların anlayacaklarına işaret edilmiş, bazen de rüyete nail olamayan ve perdeyi açamayan Hz. Musa vesile kılınarak *len terânî* perdesinin aralanması için dua edilmiştir.

* Gönül sık sık *len terânî* hitabı ile ilişkilendirilmiştir. Gönlün *len terânî*'den aldığı neşeyle nuraniyet kazanması ve bu nurla âlemi, vücudu ve altı ciheti Tûr'a çevirmesi dile getirilmiştir. Bu hitap bazen gönülleri dağılayan ve tutuşturan bir ateş olarak düşünülmüştür. Hz. Musa'nın ısınmak için bir kor almaya gittiği hatırlatılarak korun alevlendirdiği gönüllerde artık gönül ehlinin ısınmak için ateşe ihtiyaç duymadıklarına dikkat çekilmiştir. Gönül ile âşıklar arasında yârin rüyetine talip olmaları, pazarlık yapmadan onun için canlarını feda etmeleri, bunun karşılığında *len terânî* cevabı almaları ve bu cevap karşısındaki tutumlarının benzer olması bakımından da ilgi kurulmuştur. Benzer bufg ilgi gönül, Tûr Dağı ve Hz. Musa arasında kurulmuştur. Gönlün, Tûr Dağı gibi somut bir mekân olduğu farz edilerek tecelli karşısında her ikisinin de parça parça olmasına işaret edilmiştir. *Len terânî*, gönlü zevkle dolduran bir hitap olarak da tavsif edilmiştir. Gönül *len terânî* özelinde akılla da ilişkilendirilerek müşahedenin akılla değil, gönülle olacağı, aklın ilahî zâtı ve tecelliyi idrak etmedeki yetersizliği öne çıkarılmıştır.

* *Len terânî* birçok kez bir sır / remiz olarak tanımlanmıştır. Umumun vakıf olamadığı bu sırrın gönülleri yangın yerine çevirmesine defalarca dikkat çekilmiştir. Kimi zaman *len terânî*, halledilmesi güç bir muamma olarak nitelendirilmiş ve bu muammanın da ancak Hz. Musa tarafından çözülebileceğine işaret edilmiştir. Bazen de birer remiz olan ilahî tecellilerin ancak *len terânî* ile anlaşılacağından söz edilmiştir. Çok sık olmasa da *len terânî* sırrının tekâmüle erdiren vasfı da öne çıkarılmıştır. *Rü'yetullahı* ermek için Hz. Musa gibi varını ve vücudunu feda edenler, kusurunu anlar, tekâmül eder ve böylece *len terânî* sırrına aşına olurlar. Kimi zaman *len terânî*'nin esrarlı bir hitap olmasına dikkat çekilmiş ve bu sırrın anahtarının da *âh*, *ben ve gönül*'de gizlendiği ifade edilmiştir. Klasik şiirde Allah lafzının, zaman zaman sadece ilk ve son harfleri yazılarak *âh* kısaltmasıyla verilmesi göz önüne alındığında beyitteki *âhtan* maksadın Allah olduğu sonucuna ulaşılabilir. Kimi zaman ilahî tecellinin dehşetinden Hz. Musa'nın Cenâb-ı Hakk'ı görüp görmediğinin anlaşılacağı ve bu hususun önemli olmadığı belirtilmiş, ardından *len terânî* hitabıyla sırların aşikâr olması ve bu sırların insanı ziyadesiyle hayran bırakmasının daha muteber olduğu ifade edilmiştir.

* *Len terânî* hitabı bazen bir ayna metaforuyla izah edilmiş bazen de hitabın telaffuzu öne çıkarılmıştır. Beyitlerde bu hitap, tecellinin tezahür ettiği bir ayna olarak tavsif edilmiştir. Bu hitap, gönül dağıny yüz parçaya ayırmış, her birinde ayrı bir parlıltı hâlinde görülmüştür. Böylece *len terânî* nuru, tek, maddî bir mekânda tecelli etmemiş, her biri birer aynacık hüviyeti kazanan yüz parçada ayrı ayrı görünmüştür. Bazen telaffuzdaki müzikaliteye atfen *len terânî*'nin söyleyişini hatırlatan *ten terânî* ibaresine başvurulmuştur. Bu ifadelerdeki harf sayısı, harflerdeki ünlü-ünsüz, kapalı açık uyumu ile *ten* lafzının *len* edatını çağrıştıracak şekilde kullanılmasıyla her iki lafzın telaffuzuna ayrı bir estetik kattığı görülmüştür.

**Len terânî* şairlerin dil ve üsluplarında başvurdukları bir fahriye unsuru olarak da ele alınmıştır. Şairler kendilerini *len terânî*'nin remzini keşfeden ve bu remzi merak edenlere açan, *len terânî* hitabındaki gibi ifade ve ibarelerde özgünlüğe ulaşan ve onun nurundan tezahür eden bir nur olarak methetmişlerdir. Nef'î'de övgü bir üst noktaya taşınarak *Sen beni asla göremezsün!* iktibas, *Hiç kimse sözümlün benzerini söyleyemez!* anlamını düşündürecek şekilde kullanılmıştır.

* Divanların esas alındığı bu çalışmada *Nağme-i Len Terânî* manzumesinin başlığı ve muhtevası araştırma konusuyla doğrudan ilgili olduğu için bir istisna olarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Manzumenin tamamında *len terânî* hakikati tasavvufî kavram, şahıs ve çağrışımlara dayandırılarak izah edilmiştir. On sekiz bendden oluşan manzume mütekerrire bir müseddestir. Her bendin sonunda tekrarlanan vasıta beyitlerinde müşahedenin gerçekleşmediğine işaret edilse de aslında temaşanın bizzat aşk Musa'sının gönlünde vuku bulduğuna ve *rü'yetullahın* maddî gözde değil gönül gözünde gerçekleştiğine işaret edilmiştir. Birçok örnekte görüldüğü gibi bu manzumenin vasıta beyitlerinde de Hz. Muhammed ile Hz. Musa mukayese edilmiş, bu mukayesede Hz. Muhammed her an Allah'la birlikte olan, Hz. Musa ise müşahedeye nail olamayan bir peygamber olarak tavsif edilmiştir.

Manzumede tasavvuf büyükleri zikredilerek *len terânî* hakikati / sırrı etrafında bir araya getirilmiştir. Sancak sahibi Abdülkâdir-i Geylânî gibi binlerce pir ve Bayezid-i Bistâmî gibi niceleri o Sübhânî nağmeyi tekrar etmiş, o sırrın tesiriyle nice Hallac-ı Mansûrlar dâra çekilmiş ve yine o sırrın etkisiyle nice İbrahim Edhemler tahtı ve saltanatı terk etmiştir. Bu zatların adları, asırları ve telaffuz ettikleri sözleri değişmiş olsa da terennüm ettikleri nağme ve dile getirdikleri hakikatin değişmediği ifade edilmiştir.

Len terânî'nin anlam derinliğini vurgulamak sadedinde, binlerce sözle anlatılacak mananın *len terânî*'de gizlendiği, bu kelamın sayısız âşığın kalp dağını parçaladığı, bu kelamdaki sırrı idrak etme sevdasına düşen nice âşıkların ayağının kaydığı ve bu remzin ancak irfan ehli tarafından anlaşılacağı ifade edilmiştir.

Len terânî, rüyete mâni olan bir perde, dervişe teselli bahşeden bir hitap, goncası derilemeyen ilahî bir bağ, can kulağıyla dinlendiğinde varlığı mest eden, şaşkırtan ve dehşete düşüren bir sayha, yüce bir rütbe, hoş bir seda, tevhit hakikatini bilenlerin vakıf olacakları bir kelam, kim söylemiş, ne söylemiş soruları düşünüldüğünde değeri anlaşılacak bir mesele ve remzi Kelîm lafzında saklı bir nida olarak düşünülmüştür.

Cenab-ı Hakk'ın mahremine vakıf olunamayacağı, *len terânî*'nin ihata edilemeyeceği, mahşere kadar izah edilse de manasının tam olarak anlaşılamayacağı vurgulanmıştır. Bu hakikatin (*len terânî*), erbabına zaten malum olduğu, fazla söze hacet olmadığı, cahillere bu nağmenin (*len terânî*) öğretilmeyeceği ifade edilmiş ve rüyet-i ilahînin bu dünyada maddî göz olamayacağına dikkat çekilerek mevzu sona erdirilmiştir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1351/1932), *Keşfü'l-hafâ II*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Akdemir, Hikmet. (2002). "Taberî'ye Göre Ru'yetullah Meselesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 7-26.
- Akdoğan, Yaşar. (2024). *Ahmedî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Akkuş, Metin. (2018). *Nef'î Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Akpınar, Şerife. (2017). *Âgâh Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Aktulga Gürbüz, Sevdâ. (2020). *Tasavvufî Rü'yetullah Meselesi* (Doktora Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Arslan, Mehmet. (2004). *Antepli Aynî Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mustafa. (2020). *Muhyî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Atik, Hikmet. (2007). *Nakşî-i Ali Akkirmânî Divânı*. Sivas: Buruciye Yayınları.
- Ayan, Hüseyin. (1990). *Nesîmî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydemir, Yaşar. (2017). *Ravzî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Baş, Mehmet Şamil. (2014). *Aydın Bir Uşşâkî Şeyhi Ömer Hulûsî Dîvânı*. İstanbul: Okur Akademi.
- Beyhan, Esra. (2021). *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bilgin, A. Azmi. (2017a). *Nigârî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Bilgin, A. Azmi. (2017b). *Ümmî Sinan Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Boz, Erdoğan. (2017). *Hakîkî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (1422/2006). *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru Tavki'n-necât.
- Çakır, Maruf. (2022). *Sirâcî 16. Yüzyılın Meçhul Şairi*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (2023). *Taşlıcalı Yahya Bey Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Çavuşoğlu, Raşit. (2017). "Ahmed Tâlib-i İrşâdî'nin Dîvân'ı Üzerine". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19, 1-18.
- Coşgun, Gökhan. (2024). "Ortak Mahlas Sorununa Çarpıcı Bir Örnek: Eşrefzâde Abdülkâdir Efendi'nin (Necîb) Şiirlerinin Ali Emîrî Tarafından Sultan III. Ahmed'e (Necîb) Mal Edilmesi". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi Vefatının 100. Yılı Münasebetiyle Ali Emîrî Özel Sayısı* 230-264.
- Demirel, Şener. (2014). *Şehrî Dîvânı*. Malatya: Malatya Kitaplığı.
- Erdoğan, Kenan. (2019). *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erişen Yazıcı, Gülgün. (2017). *Kâmî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Ersoy, Ersen. (2017). *Münirî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Hocaoğlu, Kadriye. (2014). *Fennî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Horata, Osman. (2019). *Esrâr Dede Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- <https://abadis.ir/fatofa> [Erişim Tarihi: 22 Haziran 2024].
- İpekten, Haluk. (2019). *Nâ'îl-i Kadîm Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- İsen, Mustafa - Canım, Rıdvan. (2019). *Hamâmîzâde İhsân Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2023). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (C. 2). Ankara: DİB.
- Karaman, Hayrettin vd. (2020). *Kuran Yolu Meâli* (8. bs). Ankara: TDV Yayınları.
- Karayazı, Nurgül. (2013). *Yârî Dîvânı*. TYEKB Yayınları.

- Kaya, Bayram Ali. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Kazan Nas, Şevkiye. (2018). *Celilî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Keleş, Reyhan. (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi.
- Kemikli, Bilal. (2000). *Sun'ullâh-ı Gaybî Dîvânı İnceleme-Metin*. İstanbul: MEB.
- Kurtoğlu, Orhan. (2017). *Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. Ankara: KTB Yayınları.
- Küçük, İslam. (2008). *Pîrkâl Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Macit, Muhsin. (2017). *Hatâyî Dîvânı*. İstanbul: TYEKB Yayınları.
- Memiş, Murat. (2020). "Rü'yetullah Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış". *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 4(2), 47-104.
- Mermer, Kenan. (2011). *Karabâş-ı Velî Oğlu Şeyh Mustafa Ma'nevî'nin Hayatı ve Dîvânı (Transkripsiyonlu-Mukayeseli Metin)*. Bursa: Emin Yayınları.
- Okçu, Naci. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları, e-kitap.
- Özdemir, Mehmet. (1999). *Neccâr-zâde Rızâ Divanı'nın Edisyon Kitiği* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Özyıldırım, Ali Emre. (2024). *Hamdullah Hamdî Divanı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Pakış, Ömer. (2014). "Rü'yetullah ile İlişkilendirilen Âyetlerin Mu'tezilî Okuma Biçimi (Kâdî Abdülcebâr ve Zemahşerî Örneği)". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21), 55-79.
- Pala, İskender. (2003). "Len Terânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 138). Ankara: TDV Yayınları.
- Şahin, Mehmet. (2023). *Mustafa Fevzi b. Numan Hayatı Eserleri ve Dini Edebiyatla İlgili Şiirleri*. Ankara: İlahiyât Yayınları.
- Şeker, Necmeddin - Turğay, Ali. (2021). "Hadislerde Rü'yetullah Meselesi". *Antakiyat*, 4(2), 237-262.
- Taş, Hakan. (2017). *Vahyî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Tatçı, Mustafa. (2008). *Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, Mustafa. (2016). *Eşrefoğlu Rûmî Dîvân-ı İlahiyat*. İstanbul: H Yayınları.
- Tuyan, Rabia Derya. (2007). *Ayıntablî Hâfız ve Divânı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Uludağ, Süleyman. (2008). "Rü'yet". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 35, ss. 310-311). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yenikale, Ahmet. (2017). *Sünbüzlâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: KTB Yayınları.
- Yeşilyurt, Temel. (2008). "Rü'yetullah". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 35, ss. 311-314). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldırım, Yusuf. (2021). *Osman Şems Efendi ve Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yıldız, Alim. (2010). *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yayınları.